

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Μεταπτυχιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Η Πρόκληση του Χώρου της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
*Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Πολιτικές στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Έρευνα***

Επιβλέπουσα: Μαρία Μενδρινού, Καθηγήτρια στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Διευθύντρια Μεταπτυχιακού Προγράμματος στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Πολιτικές στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Έρευνα, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Μέλη Επιτροπής: Άγγελος Κότιος, Καθηγητής Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πρύτανης Πανεπιστημίου Πειραιώς

Φωτεινή Ασδεράκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς, Έδρα Jean Monnet για τις Ευρωπαϊκές Πολιτικές για την Εκπαίδευση, Κατάρτιση, Έρευνα και Καινοτομία της ΕΕ

Υπεύθυνη Εργασίας: Βούδρη Μαρία AM: ΜΠ15003

**ΑΘΗΝΑ
2018**

Εγώ η Μαρία Βούδρη βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Βούδρη Μαρία

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα ιδιαίτερος να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια της διπλωματικής μου εργασίας, Καθηγήτρια κα Μ. Μενδρινού, για την καθοδήγηση και τη στήριξη που μου προσέφερε κατά το διάστημα της συγγραφής της εργασίας μου. Ακόμα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Πρύτανη Καθηγητή κ. Άγγελο Κότιο και την Αναπλ. Καθηγήτρια κ. Φωτεινή Ασδεράκη για τις γνώσεις και τη βοήθεια που μου παρέιχαν, καθώς και την άψογη συνεργασία που είχαμε σε όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου και τους φίλους μου που είναι κάθε στιγμή δίπλα μου και με στηρίζουν σε ότι και να κάνω.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα της παρούσας εργασίας αφορά την ανάπτυξη της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα και ειδικότερα των μεταπτυχιακών σπουδών. Η εργασία αν και αναφέρεται σε θέματα του προπτυχιακού επιπέδου επικεντρώνεται στο Μεταπτυχιακό επίπεδο εξετάζοντας το νομοθετικό πλαίσιο ίδρυσης και λειτουργίας των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων στην Ελλάδα. Η ανάλυση περιλαμβάνει και τις νομοθετικές διατάξεις σχετικά με τα Διδακτορικά Προγράμματα στην Ελλάδα. Το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη και μεταρρύθμιση των δεδομένων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα όπως και σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ συνδέεται τις τελευταίες δεκαετίες και με τις δράσεις της ΕΕ, όπως η «Ευρώπη 2000», η «Στρατηγική της Λισσαβόνας» και πιο πρόσφατα το Πρόγραμμα «Ευρώπη 2020», που στοχεύουν στην προαγωγή της οικονομίας της γνώσης στην ΕΕ, με ανάπτυξη της έρευνας, της απασχόλησης, της τεχνολογίας, της παραγωγικότητας, της πληροφορίας, των επενδύσεων κ.α. Η διακήρυξη της Bologna (1999) προώθησε τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης που εκτείνεται πέρα από τα όρια των κρατών μελών της ΕΕ και έχει επηρεάσει τις εξελίξεις στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Στόχοι του ΕΧΑΕ ήταν η ισότητα, η ελευθερία, η αυτονομία των ιδρυμάτων, η δια βίου μάθηση, η κινητικότητα, η εξασφάλιση ποιότητας και διαφάνειας, η καθιέρωση ενός συστήματος μεταφοράς πιστωτικών μονάδων, η ισότητα και η αναγνώριση των τίτλων σπουδών, η συνεργασία των ανώτατων ιδρυμάτων, η κατοχύρωση του πρώτου, του δεύτερου και του τρίτου κύκλου σπουδών κ.α. μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εργασία εξετάζει πτυχές της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα όπως η οργάνωση, η ποιότητα, η χρηματοδότηση και το νομοθετικό πλαίσιο. Επίσης παρουσιάζει τα κύρια πρότυπα στην Ευρώπη, το Αγγλοσαξονικό και το Ηπειρωτικό, στο χώρο της Τριτοβάθμιας και ιδιαίτερα των Μεταπτυχιακών Σπουδών.

ABSTRACT

The subject of this work concerns the development of Higher Education in Greece and in particular postgraduate studies. The work, although referring to subjects at the undergraduate level, focuses on the Postgraduate level by examining the legislative framework for the establishment and operation of Postgraduate Programs in Greece. The analysis also includes the legislative provisions on Ph.D. Programs in Greece. Interest in developing and reforming higher education data in Greece as well as in other EU Member States has been linked in recent decades with EU actions such as "Europe 2000", the "Lisbon Strategy" and more recently program "Europe 2020", aimed at promoting the knowledge economy in the EU, by developing research, employment, technology, productivity, information, investment, etc. The Bologna Declaration (1999) promoted the creation of a European Higher Education Area that extends beyond the borders of the EU Member States and has influenced developments in Higher Education. The objectives of HELEX were equality, freedom, autonomy of institutions, lifelong learning, mobility, ensuring quality and transparency, establishment of a credit transfer system, equality and recognition of

qualifications, cooperation of the highest establishments, the establishment of the first, second and third courses, etc. between the countries of the European Union. The thesis examines aspects of higher education in Greece such as organization, quality, funding, and the legislative framework. It also presents the main standards in Europe, the Anglo-Saxon and the Continental, in the field of Higher Education and especially Postgraduate Studies.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Μεταπτυχιακά Προγράμματα – Τριτοβάθμια Εκπαίδευση–Μεταπτυχιακές Σπουδές –
Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ.....	5
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
<i>ΣΚΟΠΟΣ.....</i>	<i>8</i>
<i>ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....</i>	<i>9</i>
<i>ΔΟΜΗ.....</i>	<i>10</i>
2. ΟΙ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	
<i>2.1. Η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα μετά τη Μεταπολίτευση.....</i>	<i>11</i>
<i>2.2. Η οργάνωση των μεταπτυχιακών στην Ελλάδα.....</i>	<i>16</i>
3. Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ ΜΙΑΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	
<i>3.1. Οι Ευρωπαϊκές Εξελίξεις και το αίτημα για μια οικονομία της γνώσης.....</i>	<i>25</i>
<i>3.2. Η Πρόκληση του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης.....</i>	<i>27</i>
4. Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	
<i>4.1. Το Αγγλοσαξονικό Μοντέλο.....</i>	<i>34</i>
<i>4.1.1. Τριτοβάθμια/Ανώτατη Εκπαίδευση.....</i>	<i>34</i>
<i>4.2. Η Εμπειρία του μοντέλου της Ηπειρωτικής Ευρώπης.....</i>	<i>36</i>
<i>4.2.1. Το Γαλλικό Εκπαιδευτικό Σύστημα.....</i>	<i>37</i>
<i>4.2.2. Το Γερμανικό Εκπαιδευτικό Σύστημα.....</i>	<i>42</i>
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	49
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	51

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΙ: Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα

ΤΕΙ: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΠΜΣ: Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

ΕΧΑΕ: Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης

ECTS: European Credit Transfer System

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

Ο.Ν.Ε.: Οικονομική και Νομισματική Ένωση

Γ.Σ.Ε.Σ. : Γενική Συνέλευση Ειδικής Σύμβασης

Δ.Ε.Π.: Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό

Γ.Σ.: Γενική Συνέλευση

Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση και την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση

ΜΟ.ΔΙ.Π.: Μονάδα Διασφάλισης Ποιότητας

ΟΜ.Ε.Α.: Ομάδα Εσωτερικής Αξιολόγησης

Ε.Ο.Α: Ειδικές Ομάδες Αξιολόγησης

Ε.Ε.Α.: Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης

Α.ΔΙ.Π.: Αξιολόγηση Διασφάλιση Ποιότητας

Ε.Λ.Κ.Ε.: Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας

ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Ε.Δ.Ε.: Ειδική Διατμηματική Επιτροπή

Ε.Ε.Π.: Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό

Ε.ΔΙ.Π.: Ειδικό Διδακτικό Προσωπικό

Ε.Τ.Ε.Π.: Ειδικό Τεχνικό Εργαστηριακό Προσωπικό

ΚΑΤΕΕ: Κέντρα Ανωτέρας Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*“Τα Πανεπιστήμια είναι οι κεντρικοί παίκτες για το μέλλον της Ευρώπης και για την επιτυχή μετάβαση σε μια οικονομία και κοινωνία βασισμένη στη γνώση.”
(Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006)*

Η τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα οφείλει να ακολουθεί τις αξίες και τον πολιτισμό της κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από δημοκρατία και δικαιοσύνη. Με βάση το Σύνταγμα της χώρας η τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα παρέχεται από δημόσια ιδρύματα. Σκοπός είναι η ελληνική εκπαίδευση να παρέχει ίσες ευκαιρίες μάθησης σε όλους και σε όλα τα στάδια της ζωής τους (πρόσφατα έχει συμπεριληφθεί και η διάσταση της δια βίου μάθησης). Η παροχή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προσεγγίζεται ως εθνικό κεφάλαιο, στηρίζεται σε δημόσιους πόρους και σε αυτοδιοικούμενα ιδρύματα. Επιδίωξη είναι οι απόφοιτοι της ελληνικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να είναι άριστα εκπαιδευμένοι στα γνωστικά αντικείμενα των σπουδών τους για να ηγηθούν στην έρευνα και την καινοτομία στην ημεδαπή και την αλλοδαπή. Οι εξελίξεις σε Ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν επηρεάσει και τις εξελίξεις στην Ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση προκρίνοντας τόσο τη διεύρυνση της ανώτατης εκπαίδευσης όσο και την εξειδίκευση.

Σκοπός της εργασίας είναι αρχικά να παρουσιάσει την εξέλιξη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα. Οι εξελίξεις στον τομέα έχουν επηρεαστεί τόσο από τη διαδικασία εκδημοκρατισμού της χώρας όσο και από την ένταξή της στην ΕΕ το 1981 και την ανάγκη να ανταποκριθεί στις νέες δυναμικές του χώρου. και τα στοιχεία της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή εμπειρία. Ο εκσυγχρονισμός και η ανάπτυξη της Ανώτατης Εκπαίδευσης και των πτυχών της στην Ελλάδα ήταν απαραίτητη. Ενδεικτική ήταν η ανάγκη διαμόρφωσης οργανωμένων Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών μέσα στην προσπάθεια προαγωγής μιας οικονομίας της γνώσης.

Αντικείμενο της εργασίας είναι η ίδρυση και η οργάνωση των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων στην Ελλάδα, σε μια οικονομία που στηρίζεται άμεσα στην ανάπτυξη της γνώσης και της έρευνας. Η ανάλυση αφού παρουσιάσει την εξέλιξη της

Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα και εστιάζει στην ανάπτυξη των Μεταπτυχιακών Σπουδών. Στην επόμενη ενότητα η εργασία παρουσιάζει τις εξελίξεις και τις δυναμικές δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ). Η Ελλάδα ως μέλος του ΕΧΑΕ από το 1999, με τη Διακήρυξη της Βολογνα, κατευθύνει τις αλλαγές που υιοθετεί στα σχετικά πεδία. Επίσης αναφέρεται σε επιμέρους θέματα όπως η οργάνωση, η δομή, η ποιότητα, η χρηματοδότηση κ.α. Παρουσιάζει τέλος σύντομα τα κύρια στοιχεία του Αγγλοσαξονικού μοντέλου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και εκείνα των κύριων μοντέλων της Ηπειρωτικής Ευρώπης.

Μεθοδολογικά η εργασία στηρίχθηκε στη συνεκτική παρουσίαση των κύριων νομοθετικών εξελίξεων στα πεδία που πραγματεύεται. Η εκπόνηση της εργασίας στηρίχθηκε σε στοιχεία και πληροφορίες από ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, αναφερόμενη στην εξέλιξη και τις μεταρρυθμίσεις της Εκπαιδευτικής Πολιτικής στην Ελλάδα μετά τη μεταπολίτευση και τη δημιουργία των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων, σε μια δημοκρατική κοινωνία που στηρίζεται στη γνώση, τη δια βίου μάθηση και την κατάρτιση συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της αγοράς εργασίας. Συλλέχθηκαν στοιχεία για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και το ρόλο του στην Εκπαίδευση και την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική. Ακόμα αναλύθηκαν δεδομένα από βιβλία, επιστημονικά άρθρα ή δημοσιεύσεις που αντλήθηκαν από ηλεκτρονικές πηγές καθώς και από νομοθετικές διατάξεις της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως της Ελλάδας. Αξιοποιήθηκαν ποιοτικά έγκυρες πληροφορίες από ιστοσελίδες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Κέντρου Ευρωπαϊκών Πολιτικών Σπουδών, του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης, του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών και του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης καθώς και της Επίσημης Εφημερίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αναλύθηκαν τα στοιχεία που συλλέχθηκαν ώστε να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα σχετικά με την Ανώτατη Εκπαίδευση, τις Μεταπτυχιακές Σπουδές στον Ελληνικό Χώρο και τη δημιουργία του ΕΧΑΕ που συνέβαλλε σημαντικά στο χώρο της παιδείας τόσο στην Ελλάδα όσο και στα υπόλοιπα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος γίνεται αναφορά στη

διαμόρφωση της Ανώτατης Εκπαίδευσης και κυρίως όσον αφορά το Μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών σε χώρες όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Γερμανία.

Συνοψίζοντας η παρούσα εργασία απαντά στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα. Το πρώτο αφορά το πώς εξελίχθηκε η Ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα από το Νόμο Πλαίσιο (Ν.1268/1992) μέχρι σήμερα. Το δεύτερο εξετάζει πότε δημιουργήθηκε η ανάγκη για την ανάπτυξη οργανωμένων Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων και πως οργανώθηκε η Μεταπτυχιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Το τρίτο σχετίζεται με το πώς δημιουργήθηκε ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης και ποια ήταν η επιρροή του για τις εξελίξεις στα πεδία αυτά. Και, τέλος το τέταρτο αφορά τα βασικά πρότυπα Μεταπτυχιακής Εκπαίδευσης στην Ευρώπη.

Ως εκ τούτου και με αναφορά στα κύρια ερευνητικά ερωτήματα η δομή της εργασία έχει ως εξής: Στο δεύτερο Κεφάλαιο παρουσιάζει την εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου της Ελληνικής Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης από το 1982 μέχρι σήμερα με έμφαση στην ανάπτυξη των οργανωμένων Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων. Το τρίτο Κεφάλαιο εξετάζει τις εξελίξεις στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ευρώπη. Η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) με τη διακήρυξη της Βολογνα το 1999 διαμόρφωσε νέα δεδομένα στην Ευρώπη ενώ οι αλλαγές αυτές συνδέονται και με τις ανάγκες της πορείας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η ελευθερία εγκατάστασης, η αναγνώριση των τίτλων σπουδών, τα προγράμματα κινητικότητας αποτέλεσαν κεντρικές συνιστώσες του συντονισμού της ανώτατης εκπαίδευσης στην ΕΕ. Τέλος, το Κεφάλαιο 4 εξετάζει τα κύρια πρότυπα παροχής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ιδιαίτερα μεταπτυχιακής εξειδίκευσης στην Ευρώπη. Παρουσιάζει τα υποδείγματα της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας. Ακολουθούν Συμπερασματικές Παρατηρήσεις.

2. ΟΙ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

2.1. Η Οργάνωση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα μετά τη Μεταπολίτευση

Η διαδικασία εκδημοκρατισμού που ενεργοποιήθηκε ως συνέπεια της πτώσης της χούντας των συνταγματαρχών το 1974 δεν μπορούσε να μην περιλάβει και την εκπαίδευση. Οι πρώτες κυβερνήσεις της μεταπολίτευσης ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με αλλαγές στην εκπαίδευση ώστε να υλοποιηθούν τα νέα δεδομένα που έφερε το Σύνταγμα του 1975. Το ενδιαφέρον είχε συγκεντρωθεί αρχικά στην πρωτοβάθμια, τη δευτεροβάθμια και την τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση (Ν. 309/1976 για τη γενική εκπαίδευση και Ν. 576/1977 για την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση) που προβλέπουν και τη διαδικασία εισαγωγής στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ο Ν. 309/1976 χαρακτηρίστηκε ως «εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976» και αποτέλεσε ριζική αλλαγή για το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας. Ψηφίστηκε στη Βουλή από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας με πρωθυπουργό τον Κ. Καραμανλή και Υπουργό Παιδείας τον Γ. Ράλλη και επέφερε μέτρα όπως η υποχρεωτική εννιάχρονη εκπαίδευση, η διάκριση του Γυμνασίου με του Λυκείου, η θέσπιση της «κοινής νεοελληνικής» γλώσσας ως γλώσσα διδασκαλίας, νέος τρόπος εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. και η κατάργηση των κατώτερων και μέσων σχολών. Καθιερώθηκε το Τεχνικό Επαγγελματικό Λύκειο (τρία έτη) και η Τεχνική Επαγγελματική Σχολή (δύο έτη) (Ν. 576/1977). Παρ'όλα αυτά αφορούσε θέματα γύρω από την οργάνωση και τη διοίκηση και όχι βαθύτερα όπως ο τρόπος διδασκαλίας, τα προγράμματα κ.α. Ακολούθησε και ο Ν. 815/1978 που προσδοκούσε να μειώσει τις εξεταστικές, να αυξήσει το όριο των σπουδών, να καταργήσει τη μεταφορά μαθημάτων κ.α., ο οποίος όπως δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

Σημαντικές αλλαγές στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση επιφέρει στη συνέχεια ο Νόμος Πλαίσιο 1268/1982 που υιοθετεί η πρώτη κυβέρνηση Αν. Παπανδρέου (1981) με το ΠΑΣΟΚ (Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα) και αποτελεί ένα τυπικό νόμο που θέτει όμως τις βασικές αρχές και κατευθύνσεις για θέματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης,

τονίζοντας τη σκοπιμότητα των ΑΕΙ να προσφέρουν γνώση, κρίση και επιμόρφωση σε υπεύθυνους πολίτες. Αποτελεί το στήριγμα για τις επόμενες νομοθετικές μεταρρυθμίσεις. Ο Νόμος Πλαίσιο έφερε σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση και λειτουργία των Πανεπιστημίων, όπως τις 4-ετούς διάρκειας παιδαγωγικές σπουδές και την ίδρυση των Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ) με την κατάργηση των ΚΑΤΕΕ με το Ν. 1404/1983. Τα ΤΕΙ ιδρύονται με σκοπό να προσφέρουν θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις, επιμόρφωση και επαγγελματικό προσανατολισμό σε ένα δημοκρατικό και ελεύθερο περιβάλλον καθώς έρχονται σε επαφή και συνεργασία με επαγγελματικούς κλάδους γύρω από την επιστήμη, την τεχνολογία, την έρευνα, την οικονομία, τον καλλιτεχνικό χώρο κ.α.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση των κυβερνήσεων της περιόδου περιλάμβανε σημαντικές αλλαγές και στις άλλες βαθμίδες της εκπαίδευσης όπως και στον τρόπο εισαγωγής στην τριτοβάθμια. Ο Νόμος Πλαίσιο 1268/1982¹ προώθησε τον εκδημοκρατισμό της οργάνωσης της ανώτατης εκπαίδευσης ιδιαίτερα με την κατάργηση της «έδρας»² και τη δημιουργία ενός Ενιαίου Φορέα Διδασκόντων, την καθιέρωση του Πανεπιστημιακού ασύλου, καθώς και την ενίσχυση της συμμετοχής όλων των πανεπιστημιακών οργάνων των ΑΕΙ στη διδασκαλία, στην έρευνα και στη διοίκηση χωρίς να λείπουν οι αναταραχές. (Χατζηστεφανίδης 1986, Μπουζάκης1991).

Η μεταρρύθμιση του Νόμου πλαισίου που επιχειρήθηκε το 1991 βρέθηκε αντιμέτωπη με σημαντικές αντιδράσεις που δεν επέτρεψαν την όποια πρόοδό τους, ιδιαίτερα καθώς περιλάμβανε την ίδρυση ιδιωτικών ΑΕΙ, την κατάργηση του ασύλου και τον περιορισμό της συμμετοχής των φοιτητών (μείωση της κομματικοποίησης και συμμετοχή μόνο των εκπροσώπων στις εκλογές των οργάνων της πανεπιστημιακής κοινότητας). Αντιδράσεις υπήρχαν κυρίως από τακτικούς καθηγητές αλλά και από κομμουνιστικά κόμματα με αποτέλεσμα να υπάρχει δυσλειτουργία μεταξύ κράτους και πανεπιστημιακής κοινότητας. Την ίδια στιγμή οι εξελίξεις στην ΕΕ στο πεδίο της

¹ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Νόμος 1268/ΦΕΚ 87/τ. Α'/16-7-1982

² Με την κατάργηση της έδρας θεσμοθετούνται τέσσερις βαθμίδες Καθηγητών (Λέκτορες, Επίκουροι, Αναπληρωτές Καθηγητές και Καθηγητές)

εκπαίδευσης επηρεάζουν τις συζητήσεις στην Ελλάδα για το θέμα της εκπαιδευτικής πολιτικής και τις τροφοδοτούν με νέα ζητήματα, όπως η αξιολόγηση, η δια βίου μάθηση, η προσφορά οργανωμένων προγραμμάτων εξειδίκευσης. Ο Ν. 2083/1992 προχωρά στον «Εκσυγχρονισμό της Ανώτατης Εκπαίδευσης» που προβλέπει τη δημιουργία οργανωμένων Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων στα ΑΕΙ, τη δυνατότητα χρηματοδότησης από επιχειρήσεις, την ίδρυση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, τη δημιουργία ερευνητικών προγραμμάτων καθώς και διαδικασίες αξιολόγησης.

Ακολούθησε ο Ν. 2525/1997 υπό το Γ. Αρσένη που καθιέρωσε το Ενιαίο Λύκειο και τη δυνατότητα πέρα από τους ήδη πτυχιούχους, όσοι είχαν από το 2000 απολυτήριο λυκείου (σημαντικό ρόλο έπαιζε ο βαθμός) να εισέρχονται ελεύθερα στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο που ιδρύθηκε το 1998 και εδρεύει στην Πάτρα) καθώς θεσμοθέτησε και τα Προγράμματα Σπουδών Επιλογής (Άρθρο 2 και Άρθρο 6) με σκοπό τη δια βίου μάθηση και κατάρτιση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Την περίοδο αυτή έχουμε και μια συνεκτική προσπάθεια για τη «διεύρυνση» της Ανώτατης Εκπαίδευσης με την ίδρυση νέων Τμημάτων στα Τριτοβάθμια Ιδρύματα της χώρας και την περαιτέρω στήριξη πολλών επιστημονικών πεδίων. Επίσης επέφερε αλλαγές στο διορισμό των εκπαιδευτικών καθώς και την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου όσον αφορά την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Υπήρξαν σοβαρές αντιδράσεις από την κοινωνία, την αντιπολίτευση αλλά και την εκπαιδευτική κοινότητα για αυτά τα μέτρα. Μετά το Ν.2525/1997 ακολουθούν νόμοι όπως ο Ν.3404/2005 που θέτει τον τρόπο εισαγωγής στην Ανώτατη Εκπαίδευση και θεσπίζει κοινά προγράμματα σπουδών σε Ιδρύματα μεταξύ της ημεδαπής και της αλλοδαπής και ο Ν.3255/2004 για τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και ο Ν. 3391/2005 για την ίδρυση του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδας (με έδρα τη Θεσσαλονίκη που έδωσε τη δυνατότητα στην Ελλάδα να αντιμετωπίσει επάξια τις διεθνείς προκλήσεις γύρω από τη γνώση, την εξειδίκευση, την ανταγωνιστικότητα κ.α.

Ένας ακόμα σημαντικός Νόμος που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την Ανώτατη Εκπαίδευση όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στα υπόλοιπα κράτη μέλη της ΕΕ ήταν ο Ν. 3374/2005 που περιλαμβάνει και τη μεταπτυχιακή εκπαίδευση (όργανα ΠΜΣ) και αφορά την ποιότητα και τη διαφάνεια (εσωτερική και εξωτερική αξιολόγηση) στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, το ευρωπαϊκό σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων (ECTS-σύστημα αναγνώρισης ακαδημαϊκών σπουδών στο εξωτερικό) για κάθε μάθημα και το Παράρτημα Διπλώματος με το οποίο αποδεικνύεται η απόδοση του κάθε φοιτητή, οι γνώσεις, οι δεξιότητες και οι ικανότητες σε όλη την εκπαιδευτική του πορεία μέσα στο χρόνο, ώστε να επιτευχθεί η σύνδεση των εθνικών με τους διεθνείς στόχους. Η εξωτερική αξιολόγηση πραγματοποιείται από την Α.Δι.Π. (Αρχή Διασφάλισης Ποιότητας που περιλαμβάνει και την Ε.Ε.Α./Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης) που μας εκπροσωπεί σε εθνικό επίπεδο, συμβάλλει σημαντικά στο συντονισμό και την οργάνωση της αξιολόγησης (μελέτη, έρευνα, ενημέρωση, συνεργασία κ.α.) και τα 15 μέλη της είναι δημόσιοι λειτουργοί. Αντίστοιχα η εσωτερική αξιολόγηση πραγματοποιείται από τη ΜΟ.Δι.Π (Μονάδα Διασφάλισης Ποιότητας) και την ΟΜ.Ε.Α. (Ομάδα Εσωτερικής Αξιολόγησης)³ ή Ε.Ο.Α (Ειδικές Ομάδες Αξιολόγησης) όσον αφορά το Ανώτατο Ίδρυμα. Η ΜΟ.Δι.Π. αποτελείται από τον Αντιπρύτανη ή Αντιπρόεδρο των Ακαδημαϊκών Υποθέσεων, τρία μέλη Δ.Ε.Π. ή Ε.Π., έναν εκπρόσωπο επιστημονικού, διοικητικού προσωπικού, ένα εκπρόσωπο προπτυχιακών σπουδών και έναν μεταπτυχιακών σπουδών.

Στη συνέχεια ακολούθησε ο Ν.3549/2007 υπό την τότε Υπουργό Παιδείας Μ. Γιαννάκου στην ουσία συμπληρώνει το Ν. 1268/1982 ώστε να αναδείξει ότι σκοπός της Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών και συγκεκριμένα η ευημερία και η ανάπτυξη στην οικονομία, την κοινωνία και τον πολιτισμό μέσα από τη διάδοση γνώσης σε υπεύθυνα άτομα που να μπορούν να ανταποκριθούν στην κοινωνία και να υπάρχει ισότητα μεταξύ τους. Τέθηκαν ζητήματα όπως το πανεπιστημιακό άσυλο, τα δωρεάν συγγράμματα, το όριο φοίτησης, η συμμετοχή των φοιτητών στις πρυτανικές εκλογές κ.α.

³ Τα μέλη της ΟΜ.Ε.Α. καθορίζονται από τη Γενική Συνέλευση του Τμήματος και αποτελούν Μέλη Δ.Ε.Π. ή Ε.Π. καθώς συμμετέχει και ένα εκπρόσωπος των φοιτητών

Ο Ν.4009/2011⁴ υιοθετήθηκε επί Υπουργίας της Α. Διαμαντοπούλου. Περιλάμβανε σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα ενώ αφορούσε και ζητήματα σχετικά με την ποιότητα⁵ των σπουδών καθώς και τη διεθνοποίηση των ανώτατων ιδρυμάτων. Στην πραγματικότητα ο Νόμος δεν εφαρμόστηκε πλήρως καθώς δεν ήταν αποτελεσματικά και λειτουργικά όλα τα μέτρα που εισήγαγε για τα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα με συνέπεια είτε να μη γίνουν πράξη είτε να αλλάξουν στην πορεία και στη συνέχεια καταργηθούν στην πορεία, όπως τα Συμβούλια Ιδρύματος και η αποδυνάμωση του ρόλου του «Τμήματος» στην οργάνωση και διοίκηση των ΑΕΙ. Προσπάθησε όμως να ακολουθήσει βέλτιστες πρακτικές και να πάρει ορισμένα μέτρα που θα επηρέαζαν τη διαμόρφωση της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα.⁶

Μετά τα μέτρα για την Ανώτατη Εκπαίδευση που πάρθηκαν σύμφωνα με το Ν. 4009/2011 της Α. Διαμαντοπούλου ακολούθησε ο Ν. 4076/2012 με Υπουργό τον Κ. Αρβανιτόπουλο. Ο Νόμος αφορούσε ρυθμίσεις για θέματα Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων χωρίς ρητά να επηρεάζει το Ν. 4009/2011. Ο Νόμος πραγματοποίησε ορισμένες βελτιωτικές κινήσεις και συγκεκριμένα επανάφερε το Τμήμα ως τη βασική ακαδημαϊκή μονάδα, διαμόρφωσε τις διαδικασίες μετονομασίας, συγχώνευσης ή κατάργησης των Ιδρυμάτων και τροποποίησε τις αρμοδιότητες των Συμβουλίων Διοίκησης.

⁴ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Νόμος 4009/ΦΕΚ195/τ. Α' /6-9-2011

⁵ Η ΑΔΙΠ αναλαμβάνει και τη διαδικασία πιστοποίησης ποιότητας των Προγραμμάτων Σπουδών είτε σε προπτυχιακό είτε σε μεταπτυχιακό επίπεδο, με σκοπό την εξασφάλιση διαφάνειας, ανταγωνιστικότητας, συνεργασίας, βελτίωσης και εξωστρέφειας των Ιδρυμάτων στην Ελλάδα και διεθνώς.

⁶ Ορισμένα από αυτά ήταν: Η κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου, η δημιουργία της Σχολών, η ίδρυση μεταπτυχιακών σχολών, η καθιέρωση Σχολής Δια Βίου Μάθησης και εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης, η δημιουργία των Συμβουλίων με συμμετοχή και εξωτερικών μελών, η κατάργηση της βαθμίδας του Λέκτορα, η δυνατότητα για την κατοχή δύο θέσεων από Καθηγητές στην Ελλάδα και το εξωτερικό, οι φοιτητές Μερικής Φοίτησης, ρυθμίσεις σχετικά με τα συγγράμματα, η διεθνοποίηση (Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων Ανώτατης Εκπαίδευσης, η ηλεκτρονική διεξαγωγή εκλογών, η μειωμένη συμμετοχή των φοιτητών, η διαγραφή των παλαιών φοιτητών, το γραφείο Υποστήριξης διδασκαλίας όπως και υποστήριξη φοιτητών, η Διασφάλιση ποιότητας (Αρχή Διασφάλισης και Πιστοποίηση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση), η διαχείριση οικονομικών (χρηματοδότηση, έρευνα, καινοτομία)

Το 2017 υιοθετήθηκε ένας Νόμος ο **4485/2017**.⁷ Είναι ο ισχύον σήμερα νόμος που καθορίζει την οργάνωση και λειτουργία της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και της έρευνας στην Ελλάδα. Σύμφωνα με αυτόν το Νόμο η Ανώτατη Εκπαίδευση περιλαμβάνει τον Πανεπιστημιακό Τομέα (ΑΕΙ, Πολυτεχνεία, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών) και τον Τεχνολογικό Τομέα (ΑΤΕΙ και ΑΣΠΑΙΤΕ που αντικατέστησε τη Σχολή Εκπαιδευτικών Λειτουργών Επαγγελματικής Εκπαίδευσης-ΣΕΛΕΤΕ με το Ν.3027/2002). Έμφαση δίνει στη συμβολή της Τριτοβάθμιας στην παραγωγής γνώσης και τη διαμόρφωση υπεύθυνων πολιτών με κρίση και εκείνες τις δεξιότητες και εξειδικεύσεις που θα τους επιτρέπουν να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της κοινωνίας και της αγοράς εργασίας.

Ο Νόμος αποσαφηνίζει τους όρους απόκτησης αυτοδυναμίας στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα προβλέποντας ότι γίνονται αυτοδύναμα εφόσον λειτουργούν αυτοδύναμα δύο Σχολές τους (Άρθρο 6) όπου κάθε Σχολή περιλαμβάνει τουλάχιστον δύο Τμήματα συναφούς αντικειμένου. Επαναφέρει τα όργανα διοίκησης, Σύγκλητος, το Πρυτανικό Συμβούλιο, ο Πρύτανης και οι Αντιπρυτάνεις, η Κοσμητεία, ο Κοσμήτορας καθώς και τα όργανα του Τμήματος που είναι η Συνέλευση, ο Πρόεδρος του Τμήματος αλλά με διαφοροποιήσεις ως προς τη διαδικασία εκλογής και τη διάρκειά τους. Με το νέο Νόμο παρέχεται η δυνατότητα ίδρυσης, μετονομασίας, κατάργησης και συγχώνευσης των εδρών εφόσον κρίνεται αναγκαίο. Επίσης περιλαμβάνει βασικές διατάξεις όσον αφορά το δεύτερο και τον τρίτο κύκλο σπουδών στην Ελλάδα, στις οποίες θα γίνει εκτενέστερη αναφορά παρακάτω στο κεφάλαιο σχετικά με τις μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα.

2.2. Η οργάνωση των μεταπτυχιακών στην Ελλάδα

Η εμφάνιση και η ίδρυση των πρώτων Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών στην Ελλάδα πραγματοποιείται το 1992 με την ψήφιση του **Νόμου 2083/1992**⁸ που προτείνει ο τότε Υπουργός Παιδείας Γ. Σουφλιάς (υπό την Πρωθυπουργία του Κ.

⁷ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Νόμος 4485/ΦΕΚ 114/τ. Α' /04-08-2017

⁸ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Νόμος 2083/ΦΕΚ 159/τ. Α' /21-9-1992

Μητσοτάκη) και αποτελεί τη βάση των ΠΜΣ. Αναφέρεται στην ευθύνη που έχουν τα Α.Ε.Ι. (Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα) να οργανώνουν Μεταπτυχιακά Προγράμματα (διάρθρωση, έγκριση και λειτουργία) που σχετίζονται με τους σκοπούς και το αντικείμενο του Ιδρύματος καθώς και του Τμήματος προκειμένου να προαχθεί με σταθερότητα η επιστημονική γνώση και να καλυφθούν ερευνητικές, εκπαιδευτικές και αναπτυξιακές ανάγκες της χώρας (Άρθρο 10, παρ. 2). Γίνονται δεκτοί πτυχιούχοι άλλων Α.Ε.Ι. ημεδαπής ή αλλοδαπής και η επιλογή τους εξαρτάται από το γενικό βαθμό του πτυχίου αλλά και των επιμέρους μαθημάτων καθώς και της διπλωματικής εργασίας (προπτυχιακό επίπεδο), τη γνώση δεύτερης ξένης γλώσσας και την πιθανότητα ερευνητικής δραστηριότητας.

Καθορίζεται η δυνατότητα τα Α.Ε.Ι. να συνεργάζονται με ερευνητικά ιδρύματα (περιλαμβάνουν πλήρες επιστημονικό προσωπικό και υλικοτεχνική υποδομή). Εκεί μπορούν να συμμετέχουν φοιτητές είτε για πρακτική άσκηση είτε για έρευνα. Η χρονική διάρκεια του Π.Μ.Σ δεν μπορεί να είναι μικρότερη από ένα έτος (απαραίτητη είναι και η διπλωματική εργασία) και μαζί με το διδακτορικό δίπλωμα να είναι τουλάχιστον 6 εξάμηνα. Διδακτορική διατριβή (περιλαμβάνεται επταμελής εξεταστική επιτροπή Μελών ΔΕΠ) μπορεί ένας υποψήφιος που επιθυμεί να εκπονήσει εφόσον υπάρχουν ΠΜΣ στο αντίστοιχο Τμήμα του Πανεπιστημίου.

Τα Π.Μ.Σ. οργανώνονται από τη Γ.Σ.Ε.Σ. (Γενική Συνέλευση Ειδικής Σύθεσης) του Τμήματος και εγκρίνονται από τη Σύγκλητο του Ανώτατου Ιδρύματος. Όταν υπάρχει διατμηματικό Π.Μ.Σ. τότε χρειάζεται έγκριση από δύο Συγκλήτους. Για την έγκρισή του παίζουν ρόλο το αντικείμενο, ο σκοπός, τα μαθήματα, η χρονική διάρκεια, οι φοιτητές κ.α. Το κάθε Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα αποτελείται από τα εξής όργανα:

1. Σύγκλητος (αποτελείται από μέλη Δ.Ε.Π.)
2. Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών (υπεύθυνη για την οργάνωση των προγραμμάτων)
3. Γενική Συνέλευση Ειδικής Σύθεσης (αποτελείται από τον Πρόεδρο του Τμήματος, μέλη Δ.Ε.Π. και δύο μεταπτυχιακούς φοιτητές)
4. Συντονιστική Επιτροπή (περιλαμβάνει μέλη Δ.Ε.Π. του Τμήματος)

Ο επόμενος Νόμος σχετικά με την εξέλιξη, τις ριζικές αλλαγές και τις μεταρρυθμίσεις γύρω από την Μεταπτυχιακή Εκπαίδευση στον Ελληνικό Χώρο είναι ο **Νόμος 4485/2017** που είναι αξιοσημείωτο ότι εδώ τερματίζεται η έρευνα όσον αφορά τις Μεταπτυχιακές Σπουδές. Συγκεκριμένα σύμφωνα με το Άρθρο 30, η ίδρυση των ΠΜΣ σκοπεύει:

- ❖ στην εξέλιξη της γνώσης, της έρευνας και των τεχνών και καλύπτει ανάγκες της εκπαίδευσης, της έρευνας, του πολιτισμού και της κοινωνίας
- ❖ στην εξειδίκευση σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο γνωστικών αντικειμένων που έχουν σπουδάσει στον πρώτο κύκλο οι υποψήφιοι

Τα Μεταπτυχιακά Προγράμματα είναι αυτόνομα και αυτοδύναμα. Την ίδρυση, τη λειτουργία και τον οικονομικό προγραμματισμό τους αναλαμβάνουν τα Ανώτατα Ιδρύματα. Όσα Α.Ε.Ι. δεν είναι αυτοδύναμα μπορούν να συμμετέχουν σε διατμηματικά ή διδρυματικά Προγράμματα μαζί με αυτοδύναμα Α.Ε.Ι.

Ο νέος **Νόμος 4485/2017**⁹(υπό τον Υπουργό Παιδείας κ. Κ. Γαβρόγλου) εμφανίζει μια διαφοροποίηση ως προς τα Όργανα Διοίκησης του Π.Μ.Σ. και το ρόλο τους που πρέπει να τονίσουμε, τα οποία διαμορφώνονται ως εξής:

1. η Σύγκλητος που είναι υπεύθυνη για ακαδημαϊκά, οργανωτικά, διοικητικά και οικονομικά θέματα
2. η Συνέλευση του Τμήματος ή η Ειδική Διατμηματική ή Διδρυματική Επιτροπή που ορίζει τα μέλη της Συντονιστικής, εισηγείται στη Σύγκλητο μέσα από την Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών, οργανώνει το διδακτικό μέρος του Π.Μ.Σ., δημιουργεί επιτροπές επιλογής ή εξέτασης των υποψήφιων μεταπτυχιακών ή διδακτόρων και επιβεβαιώνει την ολοκλήρωση φοίτησης των μεταπτυχιακών
3. η Συντονιστική Επιτροπή που είναι υπεύθυνη για τη λειτουργία του προγράμματος και περιλαμβάνει πέντε μέλη Δ.Ε.Π. που επιλέγονται από τη Συνέλευση για δύο χρόνια (ο Πρόεδρος μπορεί να ανανεώσει τα καθήκοντα του μία φορά ακόμα)

⁹ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Νόμος 4485/ΦΕΚ 114/τ. Α' /04-08-2017, Άρθρο 31

4. η Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών που περιλαμβάνει τον Αντιπρύτανη ακαδημαϊκών υποθέσεων ως πρόεδρο και τους Κοσμήτορες του Ανώτατου Ιδρύματος
5. ο Διευθυντής (είναι Καθηγητής ή Αναπληρωτής Καθηγητής), ο οποίος αποτελεί μέλος της Συντονιστικής και ορίζεται με Αναπληρωτή από τη Συνέλευση το πολύ για δύο χρόνια (απαραίτητο είναι να έχει σχετικό γνωστικό αντικείμενο)

Όσον αφορά την Ειδική Ειδική Διατμηματική ή Διιδρυματική Επιτροπή περιλαμβάνει επτά και εννέα μέλη αντίστοιχα. Μετά από πρόταση της Συνέλευσης (με απόλυτη πλειοψηφία) μέσα από την Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών προς τη Σύγκλητο αποφασίζεται από τη Σύγκλητο η ίδρυση του Π.Μ.Σ.,¹⁰ ο τίτλος, οι κατηγορίες των πτυχιούχων και ο αριθμός των υποψηφίων, οι ειδικεύσεις, το Τμήμα, το πρόγραμμα, η γλώσσα, η διάρκεια, οι πιστωτικές μονάδες, οι δυνατότητες και οι ανάγκες του Τμήματος, ο αναλυτικός προϋπολογισμός και τα πιθανά τέλη φοίτησης. Επίσης όταν υπάρχουν τέλη φοίτησης προβλέπεται ότι κατά μέγιστο το 30% των φοιτητών/τριών που πληρούν τα οριζόμενα από το Υπουργείο κριτήρια να φοιτούν ατελώς.

Για την ίδρυση ΠΜΣ απαιτείται η σύνταξη από τη Συνέλευση:

1. μελέτης σκοπιμότητας (περιλαμβάνει τους επιστημονικούς, επιστημολογικούς και κοινωνικούς λόγους ίδρυσης, τη συνάφεια του αντικειμένου με το Τμήμα και την επάρκεια των διδασκόντων)
2. αναλυτικός προϋπολογισμός για πέντε χρόνια και έκθεση βιωσιμότητας
3. έκθεση Τμήματος (αποδεικνύεται ότι υπάρχουν οι υποδομές και ο εξοπλισμός για την ίδρυσή του και κατατίθενται κάθε πέντε χρόνια στη Σύγκλητο)

Εφόσον εγκριθεί ένα Μεταπτυχιακό, η διάρκεια του (σύμφωνα με το Άρθρο 33) μπορεί να είναι το ελάχιστο δύο εξάμηνα και στο δεύτερο εξάμηνο περιλαμβάνεται και η διπλωματική εργασία που καθορίζεται από τον Κανονισμό. Στον Κανονισμό περιλαμβάνεται και το ενδεχόμενο να υπάρξει πρόγραμμα μερικής φοίτησης για όσους εργάζονται, όπως επίσης και η δυνατότητα αναστολής μέχρι δύο εξάμηνα που δεν υπολογίζονται στο διάστημα φοίτησης. Το κάθε πρόγραμμα μπορεί να ξεκινήσει

¹⁰ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Νόμος 4485/ΦΕΚ 114/τ. Α'/4-8-2017, Άρθρο 32

χειμερινό ή εαρινό εξάμηνο (δεν παραλαμβάνουν διδακτικά συγγράμματα) και συγκεντρώνει τουλάχιστον 60 πιστωτικές μονάδες.

Για την επιλογή των υποψήφιων φοιτητών (Άρθρο 34) σημαντικό ρόλο παίζει ο τίτλος του πρώτου κύκλου σπουδών (από ίδρυμα της αλλοδαπής απαιτείται αναγνώριση από το Διεπιστημονικό Οργανισμό Αναγνώρισης Τίτλων Ακαδημαϊκών και Πληροφόρησης/ΔΟΑΤΑΠ), ο βαθμός του πτυχίου, η διπλωματική εργασία, η ερευνητική και επαγγελματική δραστηριότητα και η γνώση τουλάχιστον μιας ξένης γλώσσας.

Σε περίπτωση που το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα περιλαμβάνει διπλωματική εργασία, μετά από αίτηση του φοιτητή, η Συντονιστική Επιτροπή καθορίζει τον επιβλέποντα και τα άλλα δύο μέλη της εξεταστικής επιτροπής.

Η φοίτηση σε κάθε μεταπτυχιακό Πρόγραμμα προσφέρεται σε όλους τους υποψήφιους που πληρούν τις προϋποθέσεις ανεξαρτήτως της οικονομικής τους κατάστασης. Με βάση τον προηγούμενο Νόμο, τα ΠΜΣ μπορούσαν να προβλέπουν τέλη φοίτησης για τους φοιτητές τους. Ο νέος Νόμος δέχεται αυτή την πρόβλεψη για τη χρηματοδότηση των ΠΜΣ αλλά με διαφοροποιήσεις. Ειδικότερα με βάση το νέο Νόμο απαλλάσσονται από τα τέλη φοίτησης οι φοιτητές που το ατομικό εισόδημα (αν διαθέτουν) δεν ξεπερνά το 100% (μέχρι 7600 ευρώ) και το οικογενειακό εισόδημά τους δεν ξεπερνά το 70% (μέχρι 5300 ευρώ) του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ). Οι φοιτητές αυτοί δεν μπορούν να ξεπερνούν το 30% των εισαγομένων φοιτητών και αφορά την εγγραφή σε ένα μόνο πρόγραμμα.

Τώρα όσον αφορά το διδακτικό προσωπικό, ο νέος Νομός περιλαμβάνει πρόσθετες διατάξεις. Ειδικότερα σε ένα ΠΜΣ το διδακτικό προσωπικό θα πρέπει να προέρχεται σε ποσοστό 60% από το Ίδρυμα. Αυτό περιλαμβάνει μέλη Δ.Ε.Π., Ε.Ε.Π., Ε.ΔΙ.Π., Ε.Τ.Ε.Π., αφυπηρετήσατε μέλη Δ.Ε.Π. ή διδάσκοντες σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα 407/1980. Τα μέλη Ε.Ε.Π., Ε.ΔΙ.Π. και Ε.Τ.Ε.Π. θα πρέπει να κατέχουν διδακτορικό δίπλωμα. Σε περίπτωση που δεν επαρκούν τότε μόνο η Συνέλευση αποφασίζει να επιλέξει μέλη Δ.Ε.Π. από άλλα Πανεπιστήμια ή ερευνητές από

ερευνητικά κέντρα (Ελλάδα ή εξωτερικό). Ως προς την αμοιβή τους υπάρχει περιορισμός, κάτι το οποίο δεν ίσχυε με τις προηγούμενες νομοθετικές διατάξεις και επέφερε αντιδράσεις στην εκπαιδευτική κοινότητα. Η αμοιβή τους δεν θα πρέπει πλέον να ξεπερνάει το 30% των συνολικών αμοιβών τους ανά μήνα με πρόβλεψη ετήσιου υπολογισμού. Επίσης θα πρέπει να προφέρουν και ίσης διάρκειας διδασκαλία σε ΠΜΣ χωρίς αμοιβή αν δεν παρέχουν 10ωρη εβδομαδιαία διδασκαλία στο προπτυχιακό επίπεδο.

Οι πόροι των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων για να καλύψουν, αμοιβές, δαπάνες και λειτουργικά έξοδα προέρχονται από τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων ή από δωρεές, παροχές κληροδοτήματα και χορηγίες του δημοσίου ή από χρήματα μέσω ερευνητικών προγραμμάτων ή προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή διεθνών οργανισμών ή από έσοδα των Ειδικών Λογαριασμών Κονδυλίων Έρευνας (Ε.Λ.Κ.Ε.). Επίσης οι πόροι τους μπορούν να περιλαμβάνουν τέλη φοίτησης. Η διαχείριση των εσόδων γίνεται από τον Ε.Λ.Κ.Ε. του Πανεπιστημίου, με το 70%, σύμφωνα με το νέο Νόμο, να καλύπτει δαπάνες διδασκαλίας, διοικητικού προσωπικού, εξοπλισμού, υποτροφίες κ.α. ενώ το 30% να καλύπτει τα λειτουργικά έξοδα ανάλογα με τις ανάγκες του Προγράμματος. Τα ποσοστά αυτά διαφοροποιούνται συγκριτικά με παλιότερα.

Ο Ν. 4485/2017 περιλαμβάνει και διατάξεις σχετικά με τη δυνατότητα Διδακτορικής διατριβής (Άρθρο 38). Δικαίωμα να πραγματοποιήσουν διδακτορική διατριβή έχουν όσοι είναι κάτοχοι Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης (λαμβάνονται υπόψη και οι πτυχιούχοι από Τ.Ε.Ι. ή Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.) από την Ελλάδα ή αναγνωρισμένο ως ισότιμο από το εξωτερικό. Στην περίπτωση που κάποιος υποψήφιος διδάκτορας δεν έχει Μ.Δ.Ε. τότε ορίζεται από τη Συνέλευση του Τμήματος ένας κύκλος μαθημάτων που θα πρέπει να παρακολουθήσει και να περάσει ο υποψήφιος (μαθήματα που περιλαμβάνονται στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα του αντίστοιχου Τμήματος) και εφόσον γίνει δεκτός δεν μπορεί να ολοκληρώσει τη διδακτορική διατριβή του σε λιγότερο από τέσσερα χρόνια, κάτι το οποίο ίσχυε ήδη και παλιότερα.

Η διαδικασία ξεκινάει εφόσον οι αιτήσεις υποβληθούν μαζί με αναλυτικό βιογραφικό και την πρόταση της διδακτορικής διατριβής με τον τίτλο (αναγράφεται και η γλώσσα

εκπόνησής της) στη Γραμματεία του Τμήματος κατά τη διάρκεια που έχει καθοριστεί από τον Κανονισμό του κάθε Τμήματος. Στη συνέχεια η Συνέλευση του Τμήματος εξετάζει τις αιτήσεις, ορίζει τριμελή επιτροπή (αποτελείται από μέλη Δ.Ε.Π. του ιδίου Τμήματος ή άλλου Πανεπιστημίου με συναφές αντικείμενο) και παραθέτει σχετικό υπόμνημα για το ποιες εγκρίνονται και ποιες όχι με αιτιολογία. Ο υποψήφιος έχει υποχρέωση να προσφέρει εκπαιδευτικές υπηρεσίες στο Τμήμα αν χρειαστεί. Είναι δωρεάν και δεν μπορεί να διαρκέσει περισσότερο από πέντε έτη. Κάθε έτος ο υποψήφιος διδάκτωρ παρουσιάζει προφορικά και στη συνέχεια γραπτά, υπόμνημα σχετικά με την πρόοδο της διδακτορικής του διατριβής στην τριμελή επιτροπή που αποφασίζει αν θα γίνει δεκτή ή όχι. Το τελικό κείμενο αν γίνει δεκτό υποβάλλεται στη Συνέλευση η οποία καθορίζει επταμελή επιτροπή για την τελική υποστήριξη και αξιολόγησή της διατριβής. Σε κάθε Τμήμα προσδιορίζεται ο ανώτατος αριθμός υποψηφίων διδακτόρων ανά μέλος Δ.Ε.Π.

Η υιοθέτηση του Νόμου του 1992 συνέβαλε στην ίδρυση μεγάλου αριθμού Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων, είναι ενδεικτικό ότι την περίοδο 1993-96 ιδρύθηκαν 115 ΠΜΣ¹¹. Τα γνωστικά πεδία στα οποία ιδρύθηκαν ΠΜΣ καλύπτουν όλο το εύρος των επιστημών. Ο Αριθμός τους αυξήθηκε σημαντικά τις επόμενες δεκαετίες καταδεικνύοντας τόσο την ανάγκη για οργανωμένες μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα όσο και το ενδιαφέρον φοίτησης. Αντίστοιχα αυξήθηκε και ο βαθμός εξειδίκευσης των Προγραμμάτων με σημαντικό αριθμό διεπιστημονικών γνωστικών αντικειμένων.

Σημαντική συμβολή στην εγκαθίδρυση των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων είχε το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση και την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση). Έπαιξε σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση των ΠΜΣ μέσα από το Κοινωνικό Πλαίσιο σχετικά με την Προώθηση και τη Βελτίωση της Εκπαίδευσης και της Επαγγελματικής Κατάρτισης στο πλαίσιο της Δια βίου

¹¹ Αποστόλη Σ., (05/2006), Έρευνα του ΕΛΙΑΜΕΠ για την Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση, Τα Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών στα Ελληνικά Πανεπιστήμια Σήμερα, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/metaptyxiaka_ch22.pdf

Μάθησης¹² με σκοπό την παροχή ουσιαστικών γνώσεων και δεξιοτήτων για ευκολότερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας (απασχολησιμότητα) και στην κάλυψη αναγκών της κοινωνίας (οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη). Το 1994-1996 το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. I¹³ χρηματοδότησε 114 έργα συγκρότησης Μεταπτυχιακών ενώ το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II το διάστημα 2000-2006 είχε σαν στόχο τη συμβολή του σε 326 Π.Μ.Σ. Στόχος τους ήταν να αυξηθεί η διεθνής ανταγωνιστικότητα σε σχέση με την αγορά εργασίας και την εξέλιξη των νέων τεχνολογιών. Το ίδιο διάστημα υπήρξε και ο Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, το Εθνικό Συμβούλιο Απασχόλησης και Κατάρτισης, το Εθνικό Παρατηρητήριο Απασχόλησης, το Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, το Εθνικό Κέντρο Επαγγελματικού Προσανατολισμού κ.α.

Ειδικότερα ιδρύθηκαν ΠΜΣ στις Νομικές, Κοινωνικές, Θετικές, Πολιτικές, οι Παιδαγωγικές, οι Φιλολογικές, οι Τεχνολογικές, οι Ανθρωπιστικές, οι Γεωπονικές Επιστήμες ή οι Επιστήμες σχετικά με την Υγεία, το Περιβάλλον, την Ειδική Αγωγή, τη Φυσική Αγωγή, τη Στατιστική, τα Μαθηματικά κ.α.

Ενδιαφέρον για την πρώτη περίοδο λειτουργίας των ΠΜΣ στην Ελλάδα παρουσιάζει η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον ΕΛΙΑΜΕΠ (Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής) το Μάιο του 2006 για την Πανεπιστημιακή εκπαίδευση και συγκεκριμένα για τα μεταπτυχιακά προγράμματα στην Ελλάδα (ΑΠΟΣΤΟΛΗ, 2006). Η έρευνα επικεντρώνεται ως προς την περίοδο ίδρυσής τους, τη διάρκεια σπουδών, τα κριτήρια επιλογής των φοιτητών, τα δίδακτρα, τον κλάδο σπουδών και των αριθμό των φοιτητών. Μέχρι το 2006 έφταναν τα 371 ΠΜΣ στην Ελλάδα και συνήθως συγκέντρωναν 11-35 εισερχόμενους φοιτητές με το μεγαλύτερο αριθμό των ΠΜΣ να αφορά κυρίως ανθρωπιστικές και κοινωνικές σπουδές καθώς προκύπτει λόγω του ότι υπάρχει μεγάλος αριθμός προπτυχιακών σπουδών στον τομέα αυτό.

¹² Η έννοια της Δια Βίου Μάθησης συνδέεται αργότερα (2008) με τη δημιουργία και την ανάπτυξη του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων και τη σύνδεση του με το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Παιδείας (**Νόμο 3879/2010** και **Νόμο 4115/30-1-2013**) με τον **Ε.Ο.Π.Ε.Π.** (Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού). Στοχεύει στην αναγνώριση των τίτλων σπουδών (προσόντων, γνώσεων, δεξιοτήτων, ικανοτήτων) που δίνονται στην Ελλάδα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

¹³ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (09/2005), *Με μια ματιά ο Άξονας 2*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.epeaek.gr/epeaek/el/home.jsp>

Τα ΠΜΣ χωρίζονται σε γενικού και ειδικού περιεχομένου ανάλογα με το πόσο ξεκάθαρα εμφανίζεται η κατεύθυνση του καθενός και υπάρχουν διάφοροι κλάδοι (π.χ. Νομικές Σπουδές, Οικονομία και Διοίκηση, Ιατροφαρμακευτικές Σπουδές κ.α.). Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας (κυρίως διαδικτυακά) τα ΠΜΣ χωρίζονται σε κατηγορίες ανάλογα με το πότε ιδρύονται (μεγαλύτερο ποσοστό την περίοδο 1993-1996 που ήταν και η περίοδος ίδρυσής τους). Τα περισσότερα προγράμματα διαρκούν 2 χρόνια και τα δίδακτρα τους μπορεί να ξεπεράσουν τις 3000 ευρώ.

Ο Ν. 2083/1992 έθεσε τις βάσεις για τη συστηματική οργάνωση των ΠΜΣ στην Ελλάδα και τη δημιουργία σταθερών δομών των Προγραμμάτων που εντάσσονται στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση της χώρας. Τα ΠΜΣ λειτουργούν με διαφάνεια, ποιότητα, αποτελεσματικότητα, αποδοτικότητα, αμεροληψία, αξιοκρατία και ίση μεταχείριση και αποτελούν σήμερα κεντρικό πυλώνα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μάλιστα κάποια από αυτά προσφέρονται στην Αγγλική Γλώσσα.

Σήμερα στην Ελλάδα του 2018 σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας (<http://masters.minedu.gov.gr/>) υπάρχουν 478 Μεταπτυχιακά Προγράμματα, εκ των οποίων τα 295 είναι πλήρους φοίτησης και αφορούν Επιστήμες Νομικές, Ανθρωπιστικές, Περιβαλλοντικές, Πληροφορικής, Τεχνολογικές, Πολιτικές, Υγείας, Οικονομικές, Γεωπονικές, Φιλολογικές κ.α. Από τα 478 ΠΜΣ τα 100 είναι χωρίς τέλη. Επίσης αρκετά από τα ΠΜΣ προσφέρονται στην Αγγλική Γλώσσα.

3. Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ ΜΙΑΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

3.1. Οι Ευρωπαϊκές Εξελίξεις και η ανταπόκριση στο αίτημα για μια οικονομία της γνώσης

Η δυναμική του φαινομένου της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που ξεκίνησε μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και παραμένει ενεργό μέχρι σήμερα έχει διαμορφώσει ένα νέο πλαίσιο ανάπτυξης και συνεργασίας των κρατών στην Ευρώπη. Η σημασία της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και οι εξελίξεις που έχουν επέλθει ξεπερνούν κατά πολύ τις προαναγγελίες των Συνθηκών. Η ένταξη και συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έχει συνδεθεί με κρίσιμες αλλαγές στα κράτη μέλη και σε πλήθος πεδίων πολιτικής. Το φαινόμενο του Εξευρωπαϊσμού¹⁴ (Ασδεράκη 2008: 298) έχει διαμορφώσει επηρεάσει με καταλυτικό τρόπο τα δεδομένα στα κράτη μέλη που επεκτείνονται σε νέα πεδία συνεργασία συμπαρασύροντας και τομείς που τυπικά ανήκουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Οι στοχεύσεις ανάπτυξης τόσο των πολιτικών της ΕΕ όσο και οι ανάγκες στήριξης και εκσυγχρονισμού εθνικών πολιτικών έχουν διευκολύνει την πρόοδο δράσεων συντονισμού ευρύτερων ομάδων κρατών. Υπόδειγμα πολιτικής αυτής της δυναμικής είναι ο τομέας της εκπαίδευσης και ιδιαίτερα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Το Πρόγραμμα του 1992 για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς έδωσε νέα δυναμική στη διαδικασία ολοκλήρωσης από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Η ανανέωση του ενδιαφέροντος για την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση που έφερε η ενιαία αγορά καθώς και η πραγματικότητα της λειτουργικής διασύνδεσης των τομέων πολιτικής συνέβαλαν στην επέκταση της συνεργασίας των κρατών μελών και σε άλλα πεδία πολιτικής όπως η εκπαίδευση. Η επαφή μεταξύ των κρατών μελών της Ένωσης με αναφορά τον τομέα της κατάρτισης που είχε υποστηριχθεί από το

¹⁴ Ο εξευρωπαϊσμός είναι η μεταφορά αξιών και πολιτικών πέρα από τα σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε χώρες που συνειδητά επιλέγουν να είναι εκτός ή επιθυμούν να καταστούν μέλη.

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2013), σταδιακά επεκτάθηκε και σε άλλα πεδία συμπεριλαμβάνοντας και αυτό της εκπαίδευσης. Τα προγράμματα κινητικότητας αποτέλεσαν την πρώτη ευκαιρία γνωριμίας μεταξύ των διαφορετικών συστημάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην ΕΕ (European Commission, 2014), ενώ η πραγματικότητα της ελευθερίας των «προσώπων» που εισήγαγε η ενιαία αγορά δημιούργησαν νέες ανάγκες συντονισμού σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Η αναγνώριση των τίτλων σπουδών συνιστούσε κεντρικής σημασίας δράση για την ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς με αναφορά την ελευθερία εγκατάστασης και εργασίας στην ΕΕ (Παπαδάκης & Σπυριδάκης 2010). Συνέπεια αυτών των εξελίξεων ήταν να ενισχυθεί το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη συνεργασιών στον τομέα της τριτοβάθμιας μεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών. Στην κατεύθυνση αυτή ωθούσαν και οι ευρύτερες εξελίξεις στην οικονομία σε παγκόσμια κλίμακα στις οποίες η Ευρώπη έπρεπε να ανταποκριθεί. Η ανάγκη αυτή διαμόρφωσε δυναμικές σε επίπεδο ΕΕ με τη συμπερίληψη εκπαιδευτικών θεμάτων στο πλαίσιο δράσεων συντονισμού όσο και στον ευρύτερο Ευρωπαϊκό χώρο με τη διαμόρφωση του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ).

Το Δεκέμβριο του 1997 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που πραγματοποιήθηκε στο Λουξεμβούργο, η Επιτροπή παρουσίασε το Πρόγραμμα «**Agenda 2000**» που σκοπό είχε την προαγωγή του συντονισμού σε πεδία που περιλάμβαναν και την εκπαίδευση (Ασδεράκη, 2008). Το Πρόγραμμα εγκαινίασε ως κεντρικό εργαλείο ανάπτυξης κοινών δράσεων μεταξύ των κρατών μελών σε πεδία πολιτικής που τυπικά δεν εντάσσονταν στις Συνθήκες, την Ανοιχτή Μέθοδο Συντονισμού (ΑΜΣ)¹⁵, προωθώντας τη δυνατότητα του συντονισμού μέσα από το ήπιο δίκαιο (Λιανός 2012, Μενδρινού 2016).

Την ίδια περίοδο στο Παρίσι ξεκίνησε ο ΕΧΑΕ με την υπογραφή της **Διακήρυξης της Σορβόνης το 1998** από τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία και το Ην. Βασίλειο με στόχο να δημιουργηθεί μια Ευρώπη της γνώσης που θα αποτελούσε τη βάση για την

¹⁵ Η **Ανοιχτή Μέθοδο Συντονισμού** αποτελεί εργαλείο της «**Στρατηγικής της Λισσαβόνας**» (2000) και είναι ένας τρόπος διαμόρφωσης διακυβερνητικής πολιτικής (μη δεσμευτικού χαρακτήρα) μεταξύ των χωρών της ΕΕ που αφορά την απασχόληση, τη νεολαία, την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, την κοινωνική προστασία. Σχετικά με τα πρότυπα διακυβέρνησης στην ΕΕ βλ. Μενδρινού 2016.

προώθηση της κινητικότητας και της απασχολησιμότητας των Ευρωπαίων πολιτών (Λιανός 2012). Ένα χρόνο αργότερα, τον Ιούνιο του 1999 ξεκινά η Διαδικασία της **Bologna** με την υπογραφή της Διακήρυξης της **Bologna** (Λιανός 2012).

Η διακήρυξη της Bologna δεν αποτελούσε δεσμευτική πράξη για καμία κυβέρνηση παρά μόνο μια κοινή πορεία και επικοινωνία μεταξύ των χωρών και μία προσπάθεια από τα μέλη όλης της ακαδημαϊκής κοινότητας ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι του EXAE (ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο). Αυτοί ήταν:

- ✓ Αναγνώριση Ακαδημαϊκών Τίτλων (Παράρτημα Διπλώματος)
- ✓ Σύστημα δύο Κύκλων Σπουδών (προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο)
- ✓ Σύστημα συσσώρευσης και μεταφοράς πιστωτικών μονάδων (ECTS), με στόχο τη διαφάνεια, κινητικότητα και αναγνώριση περιόδων και τίτλων σπουδών
- ✓ Ελεύθερη κινητικότητα φοιτητών, σπουδαστών, διδασκόντων και ερευνητών
- ✓ Συνεργασία σε θέματα διασφάλισης ποιότητας και ορθών πρακτικών
- ✓ Ευρωπαϊκή διάσταση ανώτατης εκπαίδευσης (αύξηση διδακτικών ενοτήτων, κλάδων και μαθημάτων στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης)

3.2. Η Πρόκληση του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης

Την Διακήρυξη ακολούθησε σειρά συναντήσεων για τη συζήτηση των θεμάτων ανάπτυξης του EXAE.¹⁶ Στον ενιαίο EXAE αρχικά συμμετείχαν 29 χώρες της Ευρώπης με στόχο τη δημιουργία του τα πρώτα χρόνια του 21^{ου} αιώνα. Σταδιακά τα τελευταία δεκαοκτώ χρόνια 48 χώρες¹⁷ έχτισαν μια περιοχή με κοινά εργαλεία για την

¹⁶Προκειμένου να επιτύχουν τους σκοπούς τους, οι Υπουργοί πραγματοποιούσαν συναντήσεις κάθε δύο χρόνια ώστε να αναλύουν τα πιθανά αποτελέσματα και να ακολουθούν οδηγίες για την επόμενη περίοδο. Συγκεκριμένα έγιναν οι ακόλουθες συναντήσεις: Πράγα, 17 Μαΐου 2001, Βερολίνο, 19 Σεπτεμβρίου 2003, Μπέργκεν, 19-20 Μαΐου 2005, Λονδίνο, 18 Μαΐου 2007, Λουβέν του Βελγίου, 28-29 Απριλίου 2009, Βουδαπέστη και Βιέννη, 11-12 Μαρτίου 2010, Βουκουρέστι, 26-27 Απριλίου 2012, Ερεβάν της Αρμενίας, 14-15 Μαΐου 2015 και στο Παρίσι, 24-25 Μαΐου 2018, που αποτέλεσε και την επέτειο έναρξης της διαδικασίας.

¹⁷Οι εξής χώρες εντάσσονται πλέον στον EXAE: Αζερμπαϊτζάν, Αλβανία, Ανδόρα, Αρμενία, Αυστρία, Βατικανό, Βέλγιο, Βοσνία- Ερζεγοβίνη, Βουλγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Γεωργία, Δανία, Ελβετία, Ελλάδα, Εσθονία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Ισλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Καζαχστάν, Κροατία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Λιχτενστάιν, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Μαυροβούνιο, Μολδαβία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ουγγαρία, Ουκρανία, Πολωνία, Πορτογαλία, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, Ρουμανία, Ρωσία, Σερβία, Σλοβάρικη Δημοκρατία, Σλοβενία, Σουηδία, Τουρκία, Τσέχικη Δημοκρατία και Φινλανδία.

προώθηση στόχων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Εφαρμόζονται μεταρρυθμίσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση βάσει κοινών βασικών αξιών όπως η ελευθερία έκφρασης, η αυτονομία των ιδρυμάτων, τα ανεξάρτητα φοιτητικά σωματεία, η ακαδημαϊκή ελευθερία, η ελεύθερη κυκλοφορία των φοιτητών και του προσωπικού. Μέσω αυτής της διαδικασίας, οι χώρες, τα θεσμικά όργανα και τα ενδιαφερόμενα μέρη της ευρωπαϊκής περιοχής προσαρμόζουν συνεχώς τα συστήματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθιστώντας τα πιο συμβατά και εξασφαλίζοντας την ποιότητα. Για όλες αυτές τις χώρες, ο κύριος στόχος είναι να αυξηθεί η κινητικότητα του προσωπικού και των σπουδαστών και να διευκολυνθεί η απασχολησιμότητα (Bologna Process 2015).

Η διαδικασία αυτή είχε ακαδημαϊκό, εκπαιδευτικό και πολιτιστικό περιεχόμενο. «*Η δημιουργία συνεπώς του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης δεν αποσκοπεί στη σύγκλιση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, αλλά στην καλύτερη συμβατότητά τους και στην πληρέστερη συγκρισιμότητά τους.*» (Κλάδης 2000: 8). Συμμετείχε και η Ελλάδα με στόχο τη διαμόρφωση και λειτουργία των ανώτατων εκπαιδευτικών συστημάτων σε έναν ενιαίο χώρο προκειμένου να εξασφαλιστεί συγκρισιμότητα και αναγνωρισιμότητά τους. Τις βάσεις έθεσε το έγγραφο «*Magna Charta Universitatum*» που είχε υπογραφεί νωρίτερα (1988) από 388 Πρυτάνεις και επικεφαλής πανεπιστημίων από όλη την Ευρώπη στην 900^η επέτειο του Πανεπιστημίου της Μπολόνια όσον αφορά τα παρακάτω:

1. ακαδημαϊκή ελευθερία και θεσμική αυτονομία σε όλα τα πανεπιστήμια
2. αποτροπή της παρέμβασης των κυβερνήσεων και των ομάδων συμφερόντων
3. αποτελεσματικότερη λειτουργία του κάθε πανεπιστημίου
4. το κάθε πανεπιστήμιο να αποτελέσει πρότυπο διδασκαλίας, έρευνας, μελέτης και συμμετοχής στη διεθνή κοινότητα
5. επαρκή διδακτικό προσωπικό
6. συνεργασία μεταξύ των ανώτατων ιδρυμάτων
7. δια βίου μάθηση με στόχο την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη στην Ευρώπη
8. ισοτιμία των τίτλων σπουδών

Σκοπός της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι να διατηρηθεί η διεθνής ανταγωνιστικότητα της ανώτατης εκπαίδευσης στις χώρες της Ευρώπης, με τους ανάλογους όρους και προϋποθέσεις στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας οικονομίας, κοινωνίας, συνοχής, γνώσης, δεξιοτήτων και αγοράς εργασίας σύμφωνα με τις ανάγκες και τα συμφέροντα της κάθε χώρας. Παρ'όλα αυτά διατηρείται η διαφορετικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος κάθε χώρας σε έναν ενιαίο χώρο με βάσει την ελευθερία, την αυτονομία, την ισότητα και την ανάπτυξη του κάθε ιδρύματος. Η μάθηση συνδέεται με την εκπαίδευση και την έρευνα ανάλογα με τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας στην κοινωνία, την οικονομία, τη βιομηχανία και άλλους κλάδους. Η εκπαίδευση αποτελεί δημόσιο αγαθό που συνδέεται άμεσα με τη ζωή των ανθρώπων.

Συνοψίζοντας τα κυριότερα σημεία όπως παρουσιάζει το ΙΚΥ είναι:¹⁸

1. Ενιαίος Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης
2. Ποιότητα σε ιδρυματικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο
3. Καθιέρωση τρίτου κύκλου σπουδών (διδακτορικό) και ανάπτυξη διεπιστημονικών προγραμμάτων (χαρακτηριστικά ήταν η διαφάνεια, τα οργανωμένα προγράμματα διδακτορικών σπουδών και η τήρηση του ευρωπαϊκού πλαισίου τίτλων και προσόντων ανώτατης εκπαίδευσης «Qualification Framework» που βασίζεται στα μαθησιακά αποτελέσματα και τις ικανότητες των φοιτητών των τριών κύκλων σπουδών)
4. Αναγνώριση πτυχίων και περιόδων σπουδών
5. Σύνδεση μεταξύ εκπαίδευσης, έρευνας και καινοτομίας
6. Ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας
7. Κριτήρια ποιότητας (σύμφωνα με την έκθεση της ENQA/Ευρωπαϊκή Ένωση Εξασφάλισης Ποιότητας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση)
8. Προσόντα σε εθνικό επίπεδο
9. Ευρωπαϊκό Μητρώο για την Ποιότητα στην Εκπαίδευση
10. Συνεργασία ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης (και συνολικής ακαδημαϊκής κοινότητας) πέρα από σύνορα και σωστή διαχείριση πόρων

¹⁸Ιδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (2014), Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης, Ανακτήθηκε 15 Φεβρουαρίου 2018 από <https://www.iky.gr/el/idrymata-anwtaths-ekpaideyshs/2014-07-16-11-07-35>

11. Συμμετοχή στη δια βίου μάθηση
12. Εκσυγχρονισμός εκπαίδευσης και κατάρτισης (καινοτομία, επιχειρηματικότητα, θέσεις εργασίας υψηλής ειδίκευσης) και αξιοποίηση της γνώσης
13. Συμβατότητα εκπαιδευτικών συστημάτων που οδηγεί στην προώθηση απασχολησιμότητας, κινητικότητας, συνεργασίας, ανταγωνιστικότητας και ελκυστικότητας εντός και εκτός Ευρώπης με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη και ευημερία
14. Εκσυγχρονισμός εκπαίδευσης και κατάρτισης (καινοτομία, επιχειρηματικότητα, θέσεις εργασίας υψηλής ειδίκευσης) και αξιοποίηση της γνώσης
15. Διατήρηση ιδεολογικού χαρακτήρα, κοινωνικού ρόλου και θεμελιωδών αρχών και ακαδημαϊκής ελευθερίας των ιδρυμάτων.

Στην ΕΕ την «Ατζέντα 2000» ακολουθεί η «Στρατηγική της Λισσαβόνας» για την δημιουργία μιας οικονομίας της γνώσης. Ειδικότερα το Μάρτιο του 2000 υιοθετείται η Στρατηγική της Λισσαβόνας με στόχο την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, τη συνοχή και την ευημερία, την αύξηση θέσεων εργασίας στις νέες επιχειρήσεις, την εξέλιξη της κοινωνίας των πληροφοριών, την ενισχυμένη παραγωγικότητα, την έρευνα, τη διδασκαλία και την ενιαία εσωτερική αγορά βασισμένη σε μια ανταγωνιστικότερη οικονομία της γνώσης. Η Στρατηγική αυτή στηριζόταν σε τρεις πυλώνες, τον οικονομικό, τον κοινωνικό και τον περιβαλλοντικό και αναγνώριζε τη σημασία της εκπαίδευσης, της γνώσης και της ισότητας μέσα στην κοινωνία, ενώ ειδική βαρύτητα έδινε στην προαγωγή της δια βίου μάθησης,¹⁹ της εξειδίκευσης και της κατάρτισης των ατόμων (προσόντα, ικανότητες και δεξιότητες), προκειμένου να μπορούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας, της τεχνολογίας, της πληροφορίας, της έρευνας και της αγοράς εργασίας. Ο άνθρωπος οφείλει να αποκτήσει γνώσεις σε όλη τη διάρκεια της ζωής (αποτελεί ατομική ευθύνη) και να εξοικειωθεί στις νέες τεχνολογίες καθώς και να αναπτυχθεί και ο

¹⁹Ο όρος «δια βίου μάθηση» αποτελείται από το σύνολο των δραστηριοτήτων που προσφέρουν μάθηση καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου έχοντας ολοκληρώσει τα στάδια της αρχικής του εκπαίδευσης.

ίδιος ως προσωπικότητα αποκτώντας κρίση, υπευθυνότητα, ομαδικό πνεύμα, έχοντας τη δυνατότητα να συνεργάζεται και να επιλύει τυχόν προβλήματα ως ενεργός πολίτης. Ένα παράδειγμα προσπάθειας για ενίσχυση της δια βίου μάθησης αποτελεί η Ελλάδα που παρά τα οικονομικά και θεσμικά προβλήματα το ποσοστό συμμετοχής στη δια βίου μάθηση²⁰ από 1% αυξήθηκε στο 2,1% (μετά το 2007) με το μέσο όρο στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες να φτάνει το 9,7%, κάτι το οποίο αποδεικνύει την προσπάθεια όλο και περισσότερων να ενταχθούν σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης τα τελευταία χρόνια.

Εν μέσω της Ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης η προσπάθεια συνεχίστηκε με τη διαμόρφωση ενός νέου προγράμματος, της «Ευρώπης 2020». Το Πρόγραμμα προτείνει η Επιτροπή το Μάρτιο του 2010 και υιοθετείται από τα 27 κράτη μέλη (απέχει το Ηνωμένο Βασίλειο) τον Ιούνιο του 2010.²¹ Στόχος είναι να τεθούν οι βάσεις για μια βιώσιμη κοινωνία που να συμβαδίζει με την αγορά εργασίας και τις ανάγκες της και να στοχεύει στην πρόοδο και σε μια σταθερή ανάπτυξη καταπολεμώντας την οικονομική κρίση. Υιοθετεί βέλτιστες πρακτικές σε τομείς όπως η παραγωγικότητα, η οικονομική και κοινωνική συνοχή, η εργασία, η έρευνα, η ενιαία αγορά, ο ανταγωνισμός και η εκπαίδευση (εφαρμογή προγραμμάτων κινητικότητας όπως Erasmus, Leonardo, Erasmus Mundus)²² μεταξύ των Πανεπιστημίων) σε ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Το Πρόγραμμα είναι ευρύτερο και περιλαμβάνει σειρά στόχων²³ για την βελτίωση των προοπτικών της Ευρωπαϊκής οικονομίας. Η δε υλοποίησή του για πρώτη φορά απομακρύνεται από τη χαλαρότητα της ΑΜΣ καθώς συνδέεται με την πιο ενισχυμένη εκδοχή

²⁰ Παπαδάκης Ν. – Σπυριδάκης Μ.: 2010, «Αγορά εργασίας, Κατάρτιση, Δια Βίου Μάθηση & Απασχόληση. Δομές, Θεσμοί και Πολιτικές», ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ

²¹ Μιχαήλ Παρασκευάς (2015), *Δράσεις Ελληνικού Κράτους για την Κοινωνία της Πληροφορίας* (Κεφάλαιο 11), Ανακτήθηκε 30 Απριλίου 2018 από https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/389/1/02_chapter_01.pdf

²² Τα κοινά προγράμματα (joint programmes) αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΗΕΑ). Δημιουργούνται για να ενισχύσουν την κινητικότητα των σπουδαστών και του προσωπικού, να διευκολύνουν τις ευκαιρίες αμοιβαίας μάθησης και συνεργασίας και να δημιουργήσουν προγράμματα αριστείας, προσφέροντας μια πραγματική ευρωπαϊκή εμπειρία μάθησης στους μαθητές.

²³ European Commission, Eurostat, Europe 2020 Indicators (02/2010), *Europe 2020 strategy, Europe 2020 in a nutshell*, Ανακτήθηκε 3 Φεβρουαρίου 2018 από <http://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy>

συντονισμού αυτή του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου» με στόχο την άσκηση πίεσης στα κράτη μέλη για την προώθηση επίτευξης των στόχων του. Η Eurostat πλέον παρακολουθεί συστηματικά την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί από τα κράτη μέλη.

Ειδικότερα προσπαθεί να επιτύχει τα εξής:

- 1) αύξηση της απασχόλησης (περισσότερες θέσεις εργασίας με το 75% των πολιτών ηλικίας 20-64 ετών να εργάζεται)
- 2) προσφορά του 3% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος στην έρευνα
- 3) συμβολή στην κλιματική αλλαγή με τη μείωση της εκπομπής αερίων του θερμοκηπίου 20% και αύξηση των ανανεώσιμων πηγών και της ενέργειας κατά 20%
- 4) μείωση του ποσοστού της φτώχειας κατά 25%
- 5) ανάπτυξη της εκπαίδευσης των κρατών της ΕΕ και συγκεκριμένα το ποσοστό 40% των πολιτών σε ηλικία 30-34 ετών να έχουν λάβει την ανώτατη εκπαίδευση και μόνο ένα μικρό ποσοστό κάτω από 10% να μην την έχει αποκτήσει

Με το Πρόγραμμα «Ευρώπη 2020» έχει γίνει ένα σημαντικό βήμα για τον καθορισμό του στόχου σχετικά με τα ποσοστά τριτοβάθμιας αποφοίτησης (προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών) στο 40%. Ένα παράδειγμα για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι η βελτίωση της διδασκαλίας και η παροχή περισσότερων ευκαιριών έρευνας και πρακτικής, κάτι το οποίο ενισχύει και τα κίνητρα για μάθηση και απόκτηση εξειδικευμένων προσόντων απέναντι στην εξέλιξη της τεχνολογίας και στην ανάπτυξη της οικονομίας και της κοινωνίας. Οι μεταρρυθμίσεις αφορούν την εξασφάλιση της ποιότητας, της διαφάνειας, την ορθή διακυβέρνηση και τη χρηματοδότηση των προγραμμάτων. Η ποιότητα και η ανάπτυξη εξασφαλίζεται και με τη συνεχώς αυξανόμενη κινητικότητα είτε των φοιτητών είτε του προσωπικού μέσω διάφορων προγραμμάτων. Συγκεντρωτικά η τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να χαρακτηρίζεται με τα εξής: (1) Ανάπτυξη γνώσεων και δεξιοτήτων των σπουδαστών, (2) Αυξημένους πόρους, (3) Διεθνοποίηση

Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, (4) Αύξηση φοιτητικού πληθυσμού και (5) Προγράμματα που να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας

4. Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

4.1. Το Αγγλοσαξονικό Μοντέλο

Το αγγλοσαξονικό μοντέλο εκπαίδευσης (ΚΩΣΤΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Α., 2007) στηρίζεται στην εκπαίδευση του ανθρώπου σύμφωνα με την ισχύουσα γνώση και βασίζεται στην πρακτική, στην εμπειρία και στην ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Είναι ένα σύστημα πιο εξειδικευμένο και πιο ευέλικτο που συνδέεται άμεσα με το μέλλον, την παραγωγή και την εργασία ενώ το ηπειρωτικό σύστημα²⁴ που στηρίζεται στον Kant και στον Humboldt (Γερμανία) αφορά το παρελθόν μέχρι και το παρόν και σχετίζεται με την εκπαίδευση ολοκληρωμένων και πολιτισμένων προσωπικοτήτων.

4.1.1. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Αρχικά μπορούμε να αναφέρουμε κάποια γενικά στοιχεία όσον αφορά το σύστημα εκπαίδευσης σύμφωνα με το Αγγλοσαξονικό Πρότυπο. Συγκεκριμένα στην Αγγλία, στην Ουαλία, στη Σκωτία, στη Βρετανία και στη Βόρεια Ιρλανδία η εκπαίδευση αφορά όλα τα παιδιά της χώρας ανεξάρτητα εθνικότητας και είναι 11 χρόνια (μέχρι την ηλικία των 16 ετών) είτε σε δημόσιο (δωρεάν φοίτηση) είτε σε ιδιωτικό σχολείο, είτε αν δοθεί έγκριση από τους γονείς υπάρχει η δυνατότητα να παρέχεται η μάθηση μόνο στο σπίτι. Η εκπαίδευση χωρίζεται σε στάδια ξεκινώντας από την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση δηλαδή το δημοτικό περιλαμβάνει την ηλικία από 5 έως 11 χρονών για κάθε παιδί και είναι υποχρεωτική. Οι ημερομηνίες για την έναρξη είναι 31 Αυγούστου, 31 Δεκεμβρίου και 31 Μαρτίου (περιλαμβάνονται τρία τρίμηνα) και καθορίζονται από την Εθνική Συνέλευση της Ουαλίας. Διδάσκονται ανάγνωση, γραφή και αριθμητική και στόχος είναι ο μαθητής να αποκτήσει ηθική, ψυχική και σωματική ανάπτυξη. Επίσης στο Πρόγραμμα Μαθημάτων του περιλαμβάνεται και μια δεύτερη ξένη γλώσσα (π.χ. γαλλική, γερμανική, ισπανική). Στη συνέχεια η Δευτεροβάθμια εκπαίδευση αφορά τις ηλικίες 11-14 και 14-16 ετών και καθορίζεται

²⁴ Κωσταρόπουλος Α., 2007, Ιστορικοκοινωνικές Επιδράσεις σε εξελίξεις της Παιδείας και μερικές βασικές προϋποθέσεις για βελτιώσεις ή αλλαγές σε αυτή, Ανακτήθηκε 10 Δεκεμβρίου 2018 από http://old.ntua.gr/MIRC/5th_conference/ergasies/07%20%CE%9A%CE%A9%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A1%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A3%20%CE%91%CE%98%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%9F%CE%A3.pdf

βάσει του Εθνικού Προγράμματος Μαθημάτων. Η διαδικασία εισαγωγής των μαθητών και ο αριθμός καθορίζονται από το διοικητικό συμβούλιο και τις αρχές εκπαίδευσης που έχει η κάθε κοινωνία (LEA/Local Education Authorities), καθώς σε κάποιες εκπαιδευτικές μονάδες (π.χ. τα λεγόμενα *grammar school*) προηγούνται μαθητές που κατοικούν κοντά στο σχολείο ενώ σε άλλες υπάρχει περίπτωση να υπάρχουν εξετάσεις για την εισαγωγή τους. Υπάρχει ένα Γενικό Πιστοποιητικό Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (GCSE- *General Certificate of Secondary Education*) και περιλαμβάνει επιτυχή εξέταση μέχρι δέκα μαθημάτων. Ακόμη μπορεί ο μαθητής αν θέλει να αποκτήσει το Επαγγελματικό Πιστοποιητικό (Vocational GCSE) και να αποκτήσει γενική επαγγελματική κατάρτιση. Υπάρχουν οι εξής κατηγορίες σχολείων:

- *Μονοτάξια Σχολεία* (Παρακολουθούν το 90% των μαθητών ανεξαρτήτων ικανοτήτων.)
- *Λύκεια* (Οι μαθητές επιλέγονται μέσα από εξετάσεις ανάλογα με τις ικανότητές τους.)
- *Εξειδικευμένες Σχολές* (Παρέχεται ισορροπημένο πρόγραμμα με συγκεκριμένη εξειδίκευση σε αντικείμενα όπως οι τέχνες, οι επιχειρήσεις, η μηχανολογία, οι ανθρωπιστικές σπουδές, οι γλώσσες, τα μαθηματικά, η πληροφορική, η μουσική, ο αθλητισμός κ.α. Με χρηματοδότηση από εξωτερικούς πόρους μπορούν να επιλέγουν μόνο ένα 10% των μαθητών τους.)
- *Αστικά Κολλέγια Τεχνολογιών* (Είναι ανεξάρτητα δημόσια σχολεία που βρίσκονται σε αστικές τοποθεσίες. Περιλαμβάνουν ένα ποικίλο πρόγραμμα και παίρνουν μαθητές ανεξαρτήτως ικανοτήτων. Στοχεύουν κυρίως στις επιστήμες και στις τεχνολογίες.)
- *Ακαδημίες* (Είναι σχολεία που βρίσκονται σε υποανάπτυκτες κυρίως περιοχές με αρκετά μαθήματα και η φοίτηση είναι δωρεάν.)

Το επόμενο στάδιο εκπαίδευσης είναι η Μετά-Υποχρεωτική Εκπαίδευση που παρέχεται στα σχολεία «sixform» (16-18 ετών). Τα συγκεκριμένα σχολεία είναι αυτόνομα και αυτοδιοικούμενα και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες τυπικές προϋποθέσεις. Οι μαθητές λαμβάνουν το Γενικό Πιστοποιητικό Εκπαίδευσης Ανώτερου Επίπεδου (General Certificate of Education–GCE levels) ώστε να προχωρήσουν στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Το πιστοποιητικό αυτό αναθεωρήθηκε με

το σύστημα AS/A2 (Advanced Supplementary) που συνολικά περιλαμβάνει έξι ενότητες στις οποίες οι μαθητές πρέπει να εξεταστούν με επιτυχία (μπορούν να λάβουν αναγνωρισμένο τίτλο σπουδών). Τον πρώτο χρόνο μπορεί ο μαθητής να επιλέξει μέχρι πέντε αντικείμενα στα οποία και θα εξετασθεί ενώ στη συνέχεια επιλέγει ένα αντικείμενο σε ανώτερο επίπεδο. Ακόμα υπάρχει η δυνατότητα οι μαθητές να παρακολουθήσουν μαθήματα επαγγελματικής κατάρτισης προκειμένου να αποκτήσουν το πιστοποιητικό GNVQ (General National Vocational Qualification).

4.1.2. Τριτοβάθμια/Ανώτατη Εκπαίδευση

Σχετικά με την Ανώτατη Εκπαίδευση, το Ηνωμένο Βασίλειο (Αγγλία, Ουαλία και Βόρεια Ιρλανδία) έχει πάνω από 160 πανεπιστήμια, κολλέγια και ινστιτούτα ανώτατης εκπαίδευσης με αρκετά μαθήματα και πολλές επιλογές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπως πανεπιστήμια σύγχρονα ή ιστορικά, εξειδικευμένα καθώς και ερευνητικά κέντρα. Είναι κυρίως γνωστά για τους καθηγητές τους και τα μαθήματά τους και αφορούν διάφορους τομείς όπως επιχειρήσεις, τέχνη ή μουσική κ.α. Είναι αυτόνομα ιδρύματα, λειτουργούν διαφορετικά και παρέχουν τη δυνατότητα έρευνας είτε σε προπτυχιακό είτε σε μεταπτυχιακό επίπεδο. Το κάθε ίδρυμα έχει ξεχωριστό τρόπο εισαγωγής και αριθμό εισακτέων φοιτητών. Η ακαδημαϊκή χρονιά ξεκινάει Σεπτέμβριο ή Οκτώβριο και ολοκληρώνεται τον Ιούνιο αποτελούμενη από τρία τρίμηνα. Οι υποψήφιοι που ενδιαφέρονται για την απόκτηση πτυχίου ή διπλώματος κάνουν αίτηση στη λεγόμενη υπηρεσία “Universities and Colleges Admissions Services” (UCAS) και θα πρέπει να έχουν υψηλούς βαθμούς στα μαθήματα του Γενικού Πιστοποιητικού Εκπαίδευσης, να έχουν ευχέρεια στην αγγλική γλώσσα και να μπορούν να καταβάλλουν τα απαιτούμενα δίδακτρα. Η υπηρεσία αυτή διοικείται από ένα συμβούλιο το οποίο είναι αρμόδιο για όλα τα ιδρύματα και η χρηματοδότησή της βασίζεται στα μέλη της και σε όσους επιθυμούν να κάνουν αίτηση και να έρθουν σε επαφή με το αρμόδιο ίδρυμα. Επίσης προσφέρει οδηγούς και φυλλάδια στην ηλεκτρονική σελίδα «ECCTIS Ltd» που είναι αρμόδια για παροχή πληροφοριών σε θέματα Ανώτατης Εκπαίδευσης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

Παρά όλο που υπάρχουν τα παλαιά ιδρύματα και τα νεότερα πανεπιστήμια που ονομάζονται πολυτεχνεία ή κολλέγια και έχουν στόχο κυρίως την πρακτική, την έρευνα και την κατάρτιση σε σχέση με την αγορά εργασίας, όλα τα ιδρύματα από το 1992 και μετά υπάγονται σε μία κατηγορία. Ο κάθε φοιτητής χρειάζεται τουλάχιστον δύο μήνες προκειμένου να αποκτήσει αυτή την ανάλογη επαγγελματική εμπειρία και κατάρτιση στον οικονομικό χώρο. Επίσης υπάρχει έντονο το στοιχείο της διαφορετικότητας καθώς σε μία τάξη οι φοιτητές μπορεί να ξεπερνάνε τις 25 εθνικότητες.

Στα ανώτατα ιδρύματα ο φοιτητής έχει τη δυνατότητα να λάβει αναγνωρισμένο τίτλο σπουδών που ονομάζεται “Bachelor of Arts” ή “Bachelor of Sciences” και η διάρκεια των σπουδών να είναι τουλάχιστον τρία χρόνια. Ενώ για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος με τίτλο “Master’s Degrees” η διάρκεια σπουδών είναι ένα χρόνο και για την απόκτηση Διδακτορικού Διπλώματος που ονομάζεται “Ph.D. Studies” απαιτείται η διδακτορική διατριβή διαστήματος τρία έως πέντε έτη για την απόκτηση του.

4.1.3. Μεταπτυχιακά Προγράμματα στην Αγγλία

Η Αγγλία κατέχει πρωταρχική θέση στην εκπαίδευση σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι ανεπτυγμένη τόσο σε προπτυχιακό επίπεδο όσο και σε μεταπτυχιακό. Προσφέρει μεγάλο ποσοστό Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων σε διάφορους κλάδους της εκπαίδευσης, όπως η μηχανική, οι επιστήμες, η νομική, τα χρηματοοικονομικά και οι επιχειρήσεις, τα οποία είναι αναγνωρισμένα και ελέγχονται αυστηρά από την κυβέρνηση. Περιλαμβάνουν σαν αντικείμενα τις τέχνες, τις θετικές επιστήμες, τις οικονομικές επιστήμες, τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες. Στην Αγγλία ο φοιτητής έχει τη δυνατότητα να επιλέξει αντικείμενο εξειδικευμένο βάσει των προπτυχιακών του σπουδών ή μία εντελώς διαφορετική κατεύθυνση χωρίς κανένα περιορισμό. Τα Μεταπτυχιακά στην Αγγλία αναγνωρίζονται από το ΔΟΑΤΑΠ (Διεπιστημονικός Οργανισμός Αναγνώρισης Τίτλων Ακαδημαϊκών και Πληροφόρησης) και τα Πανεπιστήμια είναι αναγνωρισμένα διεθνώς. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η απόκτηση ενός προπτυχιακού τίτλου σπουδών (Bachelor) και η άριστη γνώση της Αγγλικής γλώσσας (πχ. TOEFL, IELTS, Proficiency κ.α.). Η διάρκεια

των μεταπτυχιακών σπουδών μπορεί να είναι 2-4 εξάμηνα (αποκτώντας συνολικά 90 διδακτικές μονάδες και ολοκληρώνοντας συνολικά οκτώ μαθήματα με τις αντίστοιχες εργασίες τους) συμπεριλαμβανόμενης ή όχι και τη διπλωματική εργασία. Η κατάθεση των αιτήσεων πραγματοποιείται μέχρι τον Απρίλιο κάθε χρόνου. Τα δίδακτρα όπως και το κόστος ζωής στην Αγγλία είναι υψηλά και πιο συγκεκριμένα το κόστος κυμαίνεται από 5000 μέχρι 16000 λίρες Αγγλίας (αντίστοιχα 6000-19000 ευρώ).

Παρόλα αυτά τα περισσότερα Πανεπιστήμια παρέχουν στο φοιτητή, φοιτητικές εστίες ή δωμάτια σε σχετικά λογικές τιμές, όπως και πλήρης, δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη βάσει του Εθνικού Συστήματος Υγείας και ο κάθε φοιτητής μπορεί να έχει τον προσωπικό του ιατρό. Επίσης οι φοιτητές μπορούν να έχουν την κάρτα Ένωσης Σπουδαστών και να τους παρέχεται έκπτωση 50% σε διάφορα είδη όπως βιβλία, τρόφιμα, ρούχα, ταξίδια κ.α. Εάν κάποιος επιλέξει το Ηνωμένο Βασίλειο μπορεί να απολαύσει τα μεταβαλλόμενα οφέλη της διεθνούς μελέτης, γνωρίζοντας ότι το χρηματικό ποσό είναι υψηλό. Εάν χρειαστεί επιπλέον βοήθεια, υπάρχουν πολλές επιλογές οικονομικής υποστήριξης, συμπεριλαμβανομένων υποτροφιών, επιχορηγήσεων, οικονομικών βραβείων και δανείων.

Για να εγγραφεί ο φοιτητής και να υποβάλει αίτηση για μεταπτυχιακά προγράμματα, και να παρέχει:

- ❖ Τα προσωπικά στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων των προσόντων.
- ❖ Συστατικές επιστολές σχετικά με την ικανότητά του να πραγματοποιήσει το πρόγραμμα.
- ❖ Μια προσωπική δήλωση όπου εξηγεί ο φοιτητής γιατί θέλει να πραγματοποιήσει τις σπουδές του και αναφέρεται στις δεξιότητες, στις εμπειρίες της ζωής και τα επιτεύγματα του.

Πολλά μεταπτυχιακά δεν έχουν καθορισμένη προθεσμία υποβολής αιτήσεων, επομένως μπορεί όποιος ενδιαφέρεται να υποβάλει αίτηση μόλις αποφασίσει. Ωστόσο, είναι πάντα καλύτερο να κάνει αίτηση εγκαίρως ώστε να υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες να γίνει κάποιος αποδεκτός. Μπορεί επίσης να

υποβάλλει αίτηση ηλεκτρονικά μέσω της ιστοσελίδας του μεταπτυχιακού από την οποία μπορεί να λαμβάνει και πληροφορίες που χρειάζεται. Ορισμένα χρησιμοποιούν τώρα το πρόγραμμα μεταπτυχιακών εφαρμογών και στατιστικής υπηρεσίας του Ηνωμένου Βασιλείου (UKPASS*). Αυτό κάνει τη διαδικασία πολύ εύκολη, καθώς μπορεί να υποβληθεί αίτηση μέχρι και δέκα μεταπτυχιακά μέσω μιας απλής αίτησης και το κάθε Πανεπιστήμιο έχει τις δικές του προθεσμίες για να δηλώσει κάποιος συμμετοχή.

Χρήσιμες πληροφορίες μπορεί να αποκτήσει κάποιος και μέσα από την ιστοσελίδα UKCISA²⁵. Το UK Council for International Student Affairs (UKCISA) είναι το εθνικό συμβουλευτικό όργανο του Ηνωμένου Βασιλείου που εξυπηρετεί τα συμφέροντα των διεθνών φοιτητών και όσων εργάζονται μαζί τους. Υποστηρίζουν διεθνείς φοιτητές, πανεπιστήμια, κολέγια και φοιτητές για σχεδόν 50 χρόνια. Είναι μια μικρή οργάνωση 17 υπαλλήλων με έδρα στο Λονδίνο και έχουν σχεδόν 500 μέλη, συμπεριλαμβανομένων όλων των πανεπιστημίων του Ηνωμένου Βασιλείου, πολλών σχολών μετεκπαίδευσης και των συνδικαλιστικών φορέων των φοιτητών.

Σκοπός του είναι:

1. Η υποστήριξη για τη διεθνή εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση για τις αξίες και τα οφέλη της.
2. Η προώθηση της κινητικότητας των σπουδαστών και η μείωση των εμποδίων και των φραγμών.
3. Η ενθάρρυνση για βέλτιστες πρακτικές, επαγγελματική εξέλιξη και υψηλότερη ποιότητα της θεσμικής υποστήριξης των διεθνών φοιτητών σε όλο τον εκπαιδευτικό τομέα.
4. Η υποστήριξη, η συμβουλή και η ενημέρωση των φοιτητών σχετικά με τη νομοθεσία, τους κανονισμούς και τους πόρους.

Στα οφέλη φοίτησης στο Ηνωμένο Βασίλειο περιλαμβάνονται:

- Υπάρχει διεθνής αναγνώριση.
- Τα ανώτατα ιδρύματα στη Βρετανία θεωρούνται από τα καλύτερα.

²⁵Το UKCISA αποτελεί το Συμβούλιο του Ηνωμένου Βασιλείου για Διεθνείς Φοιτητές που τους προσφέρει οδηγίες και συμβουλές

- Στη Βρετανία υπάρχει μεγάλη δυνατότητα εκμάθησης γλωσσών και εύρεσης εργασίας.
- Προσφέρεται διδασκαλία από κορυφαίο διδακτικό προσωπικό.
- Υπάρχει η δυνατότητα ο φοιτητής να πραγματοποιεί έρευνα και να συνδυάζει διαφορετικά προγράμματα σπουδών με μαθήματα εξειδικευμένα σε κατευθύνσεις.
- Παρέχονται σημαντικές γνώσεις και αναπτύσσονται οι ικανότητες των φοιτητών ελεύθερα.

Τα δίδακτρα για τα μαθήματα του Ηνωμένου Βασιλείου ποικίλλουν ανάλογα με το αν ο φοιτητής είναι από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) ή τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΟΧ), είτε από άλλη χώρα. Οι φοιτητές του Ηνωμένου Βασιλείου και χωρών της ΕΕ πληρώνουν μειωμένα δίδακτρα ενώ οι υπόλοιποι κανονικά δίδακτρα. Τα μειωμένα δίδακτρα καταβάλλονται από τα «LEA»²⁶ και οι φοιτητές θα πρέπει να πληρούν τα κατάλληλα κριτήρια (ιθαγένεια, τόπο διαμονής, μη οικονομική βοήθεια από το κράτος για παρακολούθηση μαθημάτων ανώτατης εκπαίδευσης). Επίσης στο Ηνωμένο Βασίλειο (Αγγλία, Σκωτία, Βόρεια Ιρλανδία και Ουαλία) υπάρχουν διαφορετικοί κανόνες ανάλογα και με το επίπεδο σπουδών (προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό).

Μία σημαντική πηγή χρηματοδότησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι το Συμβούλιο Χρηματοδότησης της Αγγλικής Ανώτερης Εκπαίδευσης που αποτελεί μη κυβερνητικό δημόσιο οργανισμό του Υπουργείου Επιχειρήσεων, Καινοτομίας και Δεξιοτήτων στο Ηνωμένο Βασίλειο και έχει αναλάβει τη χρηματοδότηση των Ανώτατων Ιδρυμάτων από το 1992. Πηγές χρηματοδότησης αποτελούν και επιχορηγήσεις αλλά και συμβάσεις γύρω από την έρευνα ή ακόμα και τα δίδακτρα των φοιτητών. Σχετικά με τα δίδακτρα οι φοιτητές εξετάζονται ανάλογα με το εισόδημα (πραγματοποιείται από το 1998) που έχουν και έτσι προέρχονται και

²⁶LEA (*Local Education Authorities*) ονομάζονται οι Τοπικές Εκπαιδευτικές Αρχές που καταβάλλουν το ποσό για τα μειωμένα δίδακτρα όσων φοιτητών το δικαιούνται.

κάποιες υποτροφίες. Η οικονομική διαχείριση αναλαμβάνεται από τα ίδια τα ιδρύματα και το διοικητικό προσωπικό.

Η χρηματοδότηση των προγραμμάτων σπουδών είτε σε προπτυχιακό, είτε σε μεταπτυχιακό, είτε σε διδακτορικό επίπεδο είναι ανάλογη της ποιότητας σπουδών που προσφέρεται από τους κορυφαίους διδάσκοντες. Το Ταμείο Newton και άλλοι οργανισμοί χρηματοδότησης παρέχουν επιχορηγήσεις και άλλες ευκαιρίες χρηματοδότησης για ερευνητές από ορισμένες χώρες. Οι τρέχουσες ευκαιρίες παρατίθενται στον δικτυακό τόπο του British Council Science (<https://www.britishcouncil.org/education/science/newton>).

Επίσης δίνεται η δυνατότητα υποτροφίας σε συγκεκριμένα ιδρύματα και τομείς σπουδών. Υπάρχουν εκατοντάδες υποτροφίες και προγράμματα επιχορηγήσεων για τους σπουδαστές που χρειάζονται επιπλέον υποστήριξη για να πληρώσουν τα δίδακτρα στο Ηνωμένου Βασιλείου εφόσον πληρούν ανάλογα κριτήρια. Ανάλογα με την εθνικότητά, ενδέχεται να δικαιούται ο φοιτητής δάνειο ή οικονομική υποστήριξη από την κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου. Οι υποτροφίες αποφασίζονται από τα "LEA" σύμφωνα πάντα με τους νόμους και περιλαμβάνουν και τα έξοδα διαβίωσης του κάθε φοιτητή. Τα μεμονωμένα ιδρύματα μπορούν επίσης να προσφέρουν οικονομική βοήθεια.

Ακόμα υπάρχει η δυνατότητα υποβολής αίτησης για οποιαδήποτε από τις ακόλουθες υποτροφίες, εφόσον είναι κατάλληλες για την πορεία του κάθε φοιτητή:

- ✓ Βραβείο Chevening: Οι μεταπτυχιακές υποτροφίες από την κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου απευθύνονται σε φοιτητές με δυνατότητες μελλοντικών ηγετών
- ✓ Πρόγραμμα Erasmus: Χρηματοδότηση ερευνητικών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών
- ✓ Euraxess UK: Ερευνητικές τοποθετήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο
- ✓ Royal Society χορηγίες: Μεταδιδακτορική έρευνα επιστήμης

4.2. Η Εμπειρία της Ηπειρωτικής Ευρώπης

4.2.1. Γαλλικό Εκπαιδευτικό Σύστημα

Το Γαλλικό Εκπαιδευτικό Σύστημα δίνει αρκετές δυνατότητες φοίτησης και προσφέρει πληθώρα γνωστικών αντικειμένων που μπορούν να ακολουθήσουν οι νέοι. Απαραίτητο είναι το απολυτήριο λυκείου για την εισαγωγή στην Ανώτατη Εκπαίδευση και σημαντικό ρόλο παίζει και ο βαθμός. Υπάρχουν διαφορές ανάλογα με το Ίδρυμα και συγκεκριμένα μπορεί κάποιο Ανώτατο Ίδρυμα (πχ Αρχιτεκτονική) να απαιτεί την εξέταση μαθημάτων για την εισαγωγή σε αυτό. Στη Γαλλία υπάρχουν τα Τμήματα Ανώτερων Τεχνικών που οδηγούν απευθείας στην απορρόφηση στην αγορά εργασίας και οι Προπαρασκευαστικές Τάξεις που στοχεύουν στην προετοιμασία για την εισαγωγή στις εξής κατηγορίες Ανώτατων Ιδρυμάτων:

- ❖ Εξειδικευμένες Σχολές (παροχή εκπαίδευσης για στελέχη επιχειρήσεων ή θέσεις ανώτατων αξιωμάτων)
- ❖ Πανεπιστήμια (παρέχεται γνώση και περαιτέρω έρευνα)

Τα Πανεπιστήμια αποτελούν δημόσια ιδρύματα ή ιδιωτικά ιδρύματα (Grandes Ecoles) που έχουν πρόσβαση φοιτητές με απολυτήριο λυκείου, το λεγόμενο “Baccalauréat”. Δέχονται περισσότερους από 1.5 εκατ. φοιτητές εκ των οποίων το 12% είναι αλλοδαποί. Παρέχουν τεχνολογική και επαγγελματική εξειδίκευση με στόχο να προετοιμάσουν τους φοιτητές για την αγορά εργασίας. Στα Πανεπιστήμια μπορεί κάποιος να αποκτήσει Πτυχίο (Licence) που είναι 3 χρόνια (6 εξάμηνα και 180 ECTS) ή Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα. Πριν τη διαδικασία της Bologna ο φοιτητής μπορούσε να αποκτήσει μεταπτυχιακό τίτλο (300 διδακτικές μονάδες) ως δεύτερο κύκλο σπουδών που ονομαζόταν DEA και DESS και διαρκούσε πέντε χρόνια. Με την απόκτηση του DEA²⁷ μπορούσε κάποιος να συνεχίσει σε διδακτορικές σπουδές ενώ με το DESS²⁸ δεν είχε αυτή την ευκαιρία. Πλέον ο μεταπτυχιακός τίτλος έχει συγχωνευτεί και ονομάζεται «Master» είτε στον τομέα της έρευνας, συνεχίζοντας

²⁷ Το Diplôme d'études approfondies ή αλλιώς DEA (Diploma of Profound Studies) αποτελούσε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών στη Γαλλία που ίσχυε από το 1964 έως το 2005

²⁸ Το Diplôme d'études supérieures spécialisées ή αλλιώς DESS αποτελούσε μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών στη Γαλλία μέχρι την υλοποίηση της διαδικασίας της Bologna (2002)

για Διδακτορικό (3 χρόνια) είτε στον επαγγελματικό τομέα όσον αφορά την αγορά εργασίας και είναι 2 χρόνια (4 εξάμηνα και 120 ECTS).

Όλα τα ιδρύματα παρέχουν αναγνωρισμένα πτυχία από το κράτος και υπάρχει μεγάλη ποικιλία κλάδων για σπουδές. Κάτι αντίστοιχο ισχύει και στις Ειδικευμένες Σχολές, οι οποίες όμως δέχονται λιγότερους φοιτητές και εκτός από δημόσιες υπάρχουν και ιδιωτικές. Αφορούν τομείς όπως η διοίκηση, οι τέχνες, η αρχιτεκτονική, η μηχανική κ.α. Οι Ανώτατες Σχολές ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία. Δέχονται λίγους φοιτητές και τους προσφέρουν ευκαιρίες κινητικότητας και υψηλή επαγγελματική κατάρτιση και έρευνα σε τομείς όπως διοίκηση, αρχιτεκτονική, τέχνες, γράμματα, ανθρωπιστικές και πολιτικές επιστήμες κ.α. Η εισαγωγή των φοιτητών γίνεται με διαγωνισμό και έχοντας αναγνωρισμένο απολυτήριο λυκείου. Στη συνέχεια υπάρχει ένα διάστημα προετοιμασίας τους για 2 χρόνια πριν τις σπουδές τους (3 έτη). Ο φοιτητής έχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει κάποιο αγγλόφωνο μεταπτυχιακό πρόγραμμα όπως: Master of Science, Master of Business Administration ή Master ειδικότητας.

Επίσης στη Γαλλία υπάρχουν 240 αναγνωρισμένες σχολές μηχανικών που επιτρέπουν και τη δυνατότητα στη συνέχεια πρόσβασης σε διδακτορικό δίπλωμα και αφορούν διάφορες κατευθύνσεις όπως η χημεία, η βιολογία, η πληροφορική κ.α. Πέρα από αυτές όμως υπάρχουν και Εμπορικές Σχολές και Σχολές Διοίκησης Επιχειρήσεων (τα δίδακτρα το χρόνο ξεκινάνε από 3000 και μπορεί να φτάσουν μέχρι 10000 ή 15000 ευρώ και παρέχουν αναγνωρισμένες πιστοποιήσεις) που σχετίζονται με τομείς της οικονομίας και της διοίκησης επιχειρήσεων και περιλαμβάνουν πρακτική άσκηση ή ανταλλαγή φοιτητών σε διάφορες χώρες. Υπάρχουν ακόμα κάποια προγράμματα σπουδών για διάρκεια 2-3 ετών όσον αφορά τις επιχειρήσεις, τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες που παρέχονται από Πανεπιστημιακά Τεχνολογικά Ινστιτούτα (IUT). Περιλαμβάνουν αρκετές ειδικότητες και στοχεύουν στην επαγγελματική κατάρτιση και την πρακτική άσκηση. Ένα δίπλωμα που μπορεί να αποκτήσει ο φοιτητής είναι το Δίπλωμα Ανώτερου Τεχνικού (BTS).

Γενικότερα οι σπουδές στη Γαλλία κοστίζουν από 600 ευρώ το εξάμηνο και η εγγραφή κοστίζει μέχρι 300 ευρώ. Ακόμα υπάρχουν φορείς όπως η Γαλλική Πρεσβεία που προσφέρουν υποτροφίες στους φοιτητές. Οι υποτροφίες προσφέρονται είτε βάσει επιδόσεων, είτε βάσει κοινωνικών και οικονομικών κριτηρίων.

Αν κάποιος στη συνέχεια των σπουδών του επιθυμεί να παρακολουθήσει ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών, θα πρέπει να γνωρίζει ότι οι αιτήσεις ξεκινάνε από το Μάρτιο μέχρι το Μάιο ή Ιούνιο και χρειάζεται τα εξής:

- Αίτηση (*Demande d'admission et de validation des études supérieures en vue d'une 2ème année de Master*)
- Αναλυτική Βαθμολογία
- Τίτλοι Σπουδών
- Ληξιαρχική Πράξη Γέννησης, Βιογραφικό, Απολυτήριο Λυκείου(αν ζητηθούν και μεταφρασμένα από το Υπουργείο Εξωτερικών ή από το Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών για αλλοδαπούς)
- Επιστολή (αναλυτικό σημείωμα) για ποιο λόγο έγινε η αίτηση και πρέπει να γίνει δεκτή
- Βιογραφικό σημείωμα

Βασικό ρόλο παίζει η επαγγελματική εμπειρία, οι σπουδές, τα προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών, η πρακτική άσκηση των φοιτητών, πιθανή συμμετοχή σε σεμινάρια κ.α. Για τους αλλοδαπούς απαιτείται η γνώση της Γαλλικής Γλώσσας σε επίπεδο B2 όπως και η μετάφραση των παραπάνω εγγράφων από το Υπουργείο Εξωτερικών ή από αντίστοιχο Γαλλικό Ινστιτούτο. Κάποια από τα Πανεπιστήμια ζητούν και επίπεδο C1 ή C2 στη Γαλλική Γλώσσα. Στη Γαλλία όποιος έχει αποκτήσει μεταπτυχιακό δίπλωμα μπορεί να κάνει αίτηση για διδακτορικό δίπλωμα το οποίο έχει διάρκεια 3 χρόνια μαζί με τη διδακτορική διατριβή.

Το κόστος των διδασκτρων των μεταπτυχιακών κυμαίνεται στα 265 ευρώ (Institut Français de Grèce, 2015) ετησίως για την εγγραφή καθώς είναι δημόσια τα ιδρύματα για τις μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλλία. Επίσης υπάρχει η δυνατότητα για στέγαση των φοιτητών είτε σε δημόσιες

(<https://www.messervices.etudiant.gouv.fr/envole>) είτε σε ιδιωτικές εστίες (<https://www.adele.org/>). Το κόστος ζωής κυμαίνεται από 800 μέχρι 1200 ευρώ μηνιαίως. Δίνεται ακόμα δυνατότητα για επίδομα στέγασης.

Το γαλλικό κράτος παρέχει το 20% του κρατικού προϋπολογισμού στην ανώτατη εκπαίδευση, προσφέροντας υψηλή ποιότητα, χαμηλά δίδακτρα σπουδών και ευκαιρίες για επαγγελματική αποκατάσταση σε διάφορους τομείς. Η ανώτατη εκπαίδευση χρηματοδοτείται από την κεντρική κυβέρνηση όσον αφορά τις μισθολογικές δαπάνες του διοικητικού, διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού. Οι λειτουργικές δαπάνες καλύπτονται από τις τοπικές αρχές ενώ για μέγιστες ανάγκες συμβάλλει η αντίστοιχη περιφέρεια ή το κράτος.

4.2.2. Γερμανικό Εκπαιδευτικό Σύστημα

Τα Κρατικά Γερμανικά Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης φτάνουν περίπου τα 399, είναι αναγνωρισμένα και παρέχουν προγράμματα σπουδών ώστε να εξασφαλίσουν ένα επάγγελμα στους αποφοίτους τους. Τουλάχιστον 350 από αυτά παρέχουν μεταπτυχιακή εκπαίδευση με μεγαλύτερη ζήτηση στον τεχνολογικό τομέα όσον αφορά τις Πολυτεχνικές Σχολές. Στη Γερμανία υπάρχουν τα εξής Ανώτατα Ιδρύματα:

- τα πανεπιστημιακά Ιδρύματα
- τα πανεπιστήμια ή ακαδημίες καλών τεχνών και μουσικής
- οι ανώτερες σχολές ειδικής επαγγελματικής κατάρτισης

Τα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα που υπερβαίνουν τα 120 αποτελούνται από τα Πανεπιστήμια, τα Τεχνολογικά Πανεπιστήμια (π.χ. Πολυτεχνεία) και τα υπόλοιπα πανεπιστημιακά ιδρύματα όπως οι ανώτατες σχολές. Τα Πανεπιστήμια ή Ακαδημίες Καλών Τεχνών και μουσικής (ξεπερνούν τα 50) αφορούν σπουδές γύρω από την τέχνη και τη μουσική και οι ανώτερες σχολές στηρίζονται στην έρευνα και την κατάρτιση μέσω της πρακτικής άσκησης, έχουν μικρότερη διάρκεια και δεν αναγνωρίζονται από το κράτος. Επίσης υπάρχουν παιδαγωγικές σχολές, θρησκευτικά κολλέγια και ιδιωτικά ιδρύματα με δίδακτρα όσον αφορά σπουδές γύρω από τα οικονομικά και την ιατρική.

Στόχος των Ανώτατων Ιδρυμάτων είναι να παράγουν γνώση, εξειδίκευση, εμπειρία, πρακτική άσκηση και έρευνα είτε σε προπτυχιακό επίπεδο (Bachelor) που διαρκεί 6-8 εξάμηνα, είτε σε μεταπτυχιακό επίπεδο (Master) που διαρκεί 2-4 εξάμηνα σπουδών. Απονέμονται πτυχία στις τέχνες, στις επιστήμες, στη νομική, στη μηχανική, στη μουσική κ.α. Στα Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών, η επιλογή των υποψηφίων γίνεται βάσει των σχολικών επιδόσεων, του χρονικού διαστήματος μέχρι ο υποψήφιος να κάνει την αίτηση και στη συνέχεια εξετάζεται ο φάκελος του από το αρμόδιο ίδρυμα. Όσον αφορά τα Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών διαρκούν από ένα έως δύο έτη και χωρίζονται στις εξής κατηγορίες: “Master of Arts” όσον αφορά τις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες και “Master of Science” σχετικά με τις Θετικές και Μηχανικές Επιστήμες και ξεπερνούν τα 8500 προγράμματα. Ανήκουν σε Πανεπιστήμια, είτε τεχνικά πανεπιστήμια, είτε εφαρμοσμένων επιστημών ή σε Ακαδημίες Καλών Τεχνών, είτε σε Μουσικά Πανεπιστήμια ή Σχολές Κινηματογράφου. Απαραίτητη προϋπόθεση για την εισαγωγή των φοιτητών σε αυτά είναι τα εξής²⁹:

1. Πτυχίο με βαθμολογία πάνω από 7.00 και Απολυτήριο Λυκείου
2. Αναλυτική Βαθμολογία
3. Βιογραφικό σημείωμα
4. Συστατικές Επιστολές
5. Προσωπική έκθεση από τον καθένα

Η γνώση της Γερμανικής Γλώσσας είναι απαραίτητη προϋπόθεση εκτός από τα προγράμματα που είναι αγγλόφωνα. Μπορούμε να αναφέρουμε σχετικά με τους αλλοδαπούς υπάρχουν τα εξής αναγνωρισμένα πιστοποιητικά γνώσης της Γερμανικής Γλώσσας:

- Test Daf (Test Deutsch als Fremdsprache)
- DSH (Deutsch Sprachprüfung für den Hochschulzugang ausländischer Studienbewerber)

²⁹Υπάρχει πιθανότητα να χρειαστούν συστατικές επιστολές, πρακτική άσκηση, συνέντευξη κ.α. ανάλογα το ίδρυμα.

- C2 (Goethe Zertifikat)
- Telc C1 Hochschule

Περισσότερες πληροφορίες μπορεί ένας φοιτητής εκτός Γερμανίας να λάβει από την Ακαδημαϊκή Υπηρεσία Πληροφοριών περίπου 10 μήνες νωρίτερα από την εγγραφή των φοιτητών στο αντίστοιχο πανεπιστήμιο ή αλλιώς να κάνει την αίτηση ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: “UniAssist” στο «<http://www.uni-assist.de>». Διαφορετικά μπορεί να κάνει αίτηση και στην υπηρεσία “hochschulstart” ανάλογα με το κάθε πρόγραμμα και το ανάλογο ίδρυμα που ανήκει. Συνήθως οι αιτήσεις γίνονται 15 Ιουλίου ή 15 Ιανουαρίου ανάλογα με το χειμερινό ή εαρινό εξάμηνο αντίστοιχα. Η αίτηση γίνεται ηλεκτρονικά ενώ τα δικαιολογητικά στέλνονται ταχυδρομικά. Αν γίνει μέσω των υπηρεσιών που παρέχονται για τη διευκόλυνση των φοιτητών κοστίζει 75 ευρώ.

Σε περίπτωση που κάποιος επιθυμεί να συνεχίσει σε διδακτορικό δίπλωμα μετά από ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα στη Γερμανία απαιτούνται τα εξής:

- 1) Γνώση του Κανονισμού του αντίστοιχου διδακτορικού
- 2) Επαφή με τον Καθηγητή που θα εκπονήσει κάποιος τη διδακτορική διατριβή και θα έχει σχετικό αντικείμενο
- 3) Αίτηση στο τμήμα που θα γίνει η διατριβή μαζί με κατάθεση πτυχίου
- 4) Αίτηση εισαγωγής στην Ακαδημαϊκή Υπηρεσία Αλλοδαπών της αντίστοιχης σχολής (για τους αλλοδαπούς φοιτητές)

Τα δίδακτρα στη Γερμανία κυμαίνονται από 150 έως 300 ευρώ το εξάμηνο ενώ στις περιοχές της Κάτω Σαξονίας και της Βαυαρίας μπορεί να φτάσουν και τα 500 ευρώ, ενώ τα έξοδα διαβίωσης μπορεί να φτάσουν τα 1200 ευρώ. Σχετικά με την ιατρική περίθαλψη είναι υποχρεωτική και για τους φοιτητές μέχρι την ηλικία των 30 ετών και είναι στα 50 ευρώ το μήνα.

Όσον αφορά τη στέγαση των φοιτητών, υπάρχουν υπηρεσίες στα ανώτατα ιδρύματα που εξυπηρετούν τους νέους όπως το γραφείο αλλοδαπών φοιτητών και ο σύλλογος φοιτητών (AstA). Ακόμα υπάρχει και οργανισμός φοιτητικής μέριμνας (Studentenwerke) που παρέχει φοιτητικές εστίες σε διάφορες περιοχές, στις οποίες

οι τιμές κινούνται μέχρι 350 ευρώ το μήνα (περιλαμβάνει θέρμανση, ηλεκτρικό και νερό). Σε περίπτωση που κάποιος φοιτητής επιθυμεί να εργαστεί για να εξασφαλίσει τα έξοδά του, μπορεί να εργαστεί μέσα στο χώρο των πανεπιστημίων ή να εργαστούν εκτός και να πάρουν πληροφορίες από το γραφείο υπηρεσιών των φοιτητών.

Υποτροφίες στις μεταπτυχιακές σπουδές αλλά και στις διδακτορικές προσφέρονται κυρίως από το πρόγραμμα της Γερμανικής Υπηρεσίας Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών DAAD, σε απόφοιτους ή τελειόφοιτους ώστε να έχουν τη δυνατότητα να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους και απαραίτητη είναι η γνώση της Γερμανικής Γλώσσας και ο βαθμός πτυχίου ή του μεταπτυχιακού να είναι τουλάχιστον 7.00. Δίνονται για ένα έτος συνήθως αλλά υπάρχει και πιθανότητα να είναι και για περισσότερο χρόνο. Το ποσό της υποτροφίας ανέρχεται στα 750 ευρώ το μήνα και η αιτήσεις γίνονται συνήθως μέχρι το Νοέμβριο (DAAD). Υπάρχουν ακόμα υποτροφίες που δίνονται σχετικά με την εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας (είτε σε επίπεδο Lower, είτε σε επίπεδο Proficiency) κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Όπως έχει καταδειχθεί από την παρουσίαση που προηγήθηκε οι μεταπτυχιακές σπουδές αποτελούν κεντρικό στοιχείο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα η πρόβλεψη για τη δημιουργία οργανωμένων Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών καθυστέρησε σχετικά με τα δεδομένα της Ευρωπαϊκής εμπειρίας. Τους όρους και τις προϋποθέσεις για την ίδρυση Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων εισήγαγε ο Νόμος 2083 του 1992 που διαμόρφωσε νέα δεδομένα στην Ελληνική Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Ο πρόσφατος Νόμος 4485/2017 έχει εισάγει μια σειρά από αλλαγές αλλά και αυτός διατηρεί τα βασικά χαρακτηριστικά των ΠΜΣ όπως και τη σχέση τους με τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών.

Η ανάγκη ίδρυσης των ΠΜΣ στην Ελλάδα καταγράφεται στη μεγάλη ζήτηση για Μεταπτυχιακές σπουδές που υπάρχει στην Ελλάδα. Η συμβολή τους ήταν κρίσιμη στην ανακοπή της μεγάλης εκροής φοιτητών στο εξωτερικό για την ολοκλήρωση των σπουδών τους και σε μεταπτυχιακό επίπεδο. Η ζήτηση για μεταπτυχιακές σπουδές έχει αυξηθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες ως συνέπεια των απαιτήσεων εξειδίκευσης που θέτει η αγορά εργασίας και η εξέλιξη των επιστημονικών κλάδων.

Οι εξελίξεις στην Ελλάδα συμπορεύονται με τις ευρύτερες εξελίξεις στην Ευρώπη, ιδιαίτερα με αναφορά στην δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης που έχει διαμορφώσει νέες συνθήκες για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στα κράτη που συμμετέχουν αλλά και σε όλα τα κράτη που παρέχουν αντίστοιχες σπουδές ενισχύοντας τον ανταγωνισμό μεταξύ τους. Στην κατεύθυνση αυτή ενισχυμένη εμφανίζεται και η ζήτηση φοίτησης όπως και η ζήτηση εξειδικευμένου προσωπικού από την αγορά εργασίας ώστε να μπορεί ανταπεξέλθει στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας και της εξέλιξης της τεχνολογίας.

Το Αγγλοσαξονικό και το Ηπειρωτικό Μοντέλο Εκπαίδευσης αποτελούν σημαντικά παραδείγματα ραγδαίας ανάπτυξης Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών προσφέροντας μεγάλη ποικιλία κλάδων για σπουδές με στόχο την παροχή γνώσης, εμπειρίας και ευκαιρίας για επαγγελματική κατάρτιση, συμβαδίζοντας με τους σκοπούς μιας Ενωμένης Ευρώπης και μιας οικονομίας της γνώσης.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Ματθαίου Δ., 2001: «*Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Συγκριτική μελέτη της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του.*», Αθήνα
- Ασδεράκη Φ., 2008: «*Ευρώπη και Παιδεία: Ο Ευρωπαϊκός Χώρος της Ανώτατης Εκπαίδευσης*», Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης
- Κλάδης, Δ.- Ξ. Κοντιάδης– Γ. Πανούσης, 2007: «*Η Μεταρρύθμιση του Ελληνικού Πανεπιστημίου*», Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση
- Λιανός Α., 2012: «*Το Εκκρεμές της Πανεπιστημιακής Μεταρρύθμισης – Από τον Εκδημοκρατισμό της Μεταπολίτευσης στον Αστερισμό της Διαδικασίας της Μπολόνια*», Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση
- Ματθαίου Δ., 2002: «*Η Εκπαίδευση Απέναντι στις Προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα, Νέες ορίζουσες και προοπτικές*», Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη ΑΒΕ
- Μενδρινού Μ., 2016: «*Νέες Μορφές Διακυβέρνησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση*». Στο *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, επιμ. Ν. Μαραβέγιας. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική
- Μπουζάκης Σ., 1991: «*Νεοελληνική Εκπαίδευση*», Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg
- Παπαδάκης Ν. – Σπυριδάκης Μ. 2010: «*Αγορά εργασίας, Κατάρτιση, Δια Βίου Μάθηση & Απασχόληση. Δομές, Θεσμοί και Πολιτικές*», Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης
- Στάμελος Γ., Α. Βασιλόπουλος, 2004: «*Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική: Συγκρότηση, Θεματολογία, Μεθοδολογία Υλοποίησης, Επιδράσεις στην ελληνική εκπαίδευση και κατάρτιση*», Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Τσαούσης Δ. Γ., 1990: «*Η Ευρωπαϊκή Πρόκληση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*», Κοινωνική Πολιτική/2, Αθήνα, Κοινωνιολογική και Ανθρωπολογική Βιβλιοθήκη – Εκδόσεις Gutenberg

- Χατζηστεφανίδης Θ., 1986: «*Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*», Αθήνα, Εκδόσεις Παπαδήμα

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- D.G. Tsaoussis, 1999: «*Non-Official Higher Education in the European Union*», Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg (Γ. Δαρδάνος)
- Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA P9 Eurydice), 2009: «*Higher Education in Europe 2009: Developments in the Bologna Process*», Brussels, Eurydice

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- European Commission, 2014, Erasmus+, Ανακτήθηκε 10 Δεκεμβρίου 2018 από http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en
- Αποστολή Σοφία, 05/2006, Έρευνα του ΕΛΙΑΜΕΠ για την Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση, *Τα Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών στα Ελληνικά Πανεπιστήμια Σήμερα*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/metapyxiaka_ch22.pdf
- Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, 09/2005, *Με μια ματιά ο Άξονας 2*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.epeaek.gr/epeaek/el/home.jsp>
- Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού: Διεύθυνση Ανώτερης και Ανώτατης Εκπαίδευσης, 2012, *Διαδικασία της Μπολόνια, Δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτερης Εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.highereducation.ac.cy/gr/bologna-process.html>
- *Η διαδικασία Μπολόνια και ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://glotta.ntua.gr/posdep/BOLOGNA/docs/Bologna-BasicInfo.htm>
- Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων, 2016, *Modernisation of Higher Education in Greece*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από http://mohe.minedu.gov.gr/?page_id=14&lang=el

- CITYCAMPUS.GR (Education, Opportunities, Life), 4/2014, *Δομή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://citycampus.gr/%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AE-%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%84%CE%BF%CE%B2%CE%AC%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/>
- Διαπανεπιστημιακό Δίκτυο Πολιτικών Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΠΑΕ) , 2012, *Η θέση της Ελλάδας στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης, Έκθεση για την υλοποίηση του ΕΧΑΕ στην Ελλάδα*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από http://hepnet.upatras.gr/xfiles/pubs/Meleti_4%CE%B1.pdf
- Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, 6/2015, *Ορισμοί Ανώτατης Εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.opengov.gr/ypepth/?p=2449>
- Διεθνής Συμβουλευτική Επιτροπή για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα, 2/2011, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από http://syllogosetep.aueb.gr/Press/Ekthesi_DSE.pdf,
- Deutscher Akademischer Austauschdienst (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών), *Σπουδές στη Γερμανία: Το σύστημα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.daad.gr/gr/24944/index.html>
- Deutscher Akademischer Austauschdienst (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών), *Σπουδές στη Γερμανία: Βασικές Σπουδές*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.daad.gr/gr/24910/index.html>
- Deutscher Akademischer Austauschdienst (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών), *Σπουδές στη Γερμανία: Μεταπτυχιακές Σπουδές*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.daad.gr/gr/24913/index.html>

- Deutscher Akademischer Austauschdienst (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών), *Σπουδές στη Γερμανία: Υποβολή Αιτήσεων*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.daad.gr/gr/24934/index.html>
- Deutscher Akademischer Austauschdienst (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών), *Έρευνα στη Γερμανία: Διδακτορικές Σπουδές*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.daad.gr/gr/25888/index.html>
- Deutscher Akademischer Austauschdienst (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών), *Υποτροφίες: Υποτροφίες για Φοιτητές*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.daad.gr/gr/25948/index.html>
- Deutscher Akademischer Austauschdienst (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών), *Υποτροφίες: Υποτροφίες για Ερευνητές (PhD, PostDoc)*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.daad.gr/gr/25949/index.html>
- Πουλή Κανέλλα, 01/2011, *Επισκόπηση του γαλλικού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης σε μια συγκριτική προσέγγιση με το ελληνικό σύστημα*, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» (ΕΣΠΑ 2007-2013), Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018, από http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1526&bitstream=1526_01#page/2/mode/2up
- Αντωνίου Ευλαμπία, 2008, *Η εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Η διαμόρφωση του κοινοτικού λόγου, οι πολιτικές και οι επιπτώσεις τους στην ελληνική εκπαίδευση*. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018, από <http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/2930/Antoniou%2c%20Eulabia.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Γκίκα Σοφία, 2004, *Η ποιότητα στην Ανώτατη Εκπαίδευση-Οργανωτικές Δομές Αξιολόγησης στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018, από

<http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/285/DT2005-0041.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

- Ιωάννης Πανάρετος, 10/2010, *Οι Προτάσεις για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Η πρόκληση των αλλαγών στην εκπαίδευση*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από http://panaretos.blogspot.gr/2010/10/blog-post_23.html
- Πρωτοβουλία για Παιδεία & Ανάπτυξη, *ΑΕΙ-Έρευνα και Καινοτομία*, Ανακτήθηκε 19 Φεβρουαρίου 2018 από <http://prwpaideia.eu/wp/aei-erevna/>
- Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2015, *Οι διδάκτορες στην Ελλάδα: σταδιοδρομία και κινητικότητα*, Ανακτήθηκε 17 Φεβρουαρίου 2018 από http://metrics.ekt.gr/sites/metrics/files/CDH_2015_Greece_el.pdf
- Jacques Lecarte, 11/2017, *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στην Υπηρεσία σας, Θεματολογικά Δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Οικονομική, Κοινωνική και Εδαφική Συνοχή*, Ανακτήθηκε 17 Φεβρουαρίου 2018 από http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuld=FTU_3.1.1.html
- Σύλλογος Καθηγητών Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, 04/2011, *Έκθεση για τις Αλλαγές στην Ανώτατη Εκπαίδευση, Η Έκθεση της Διεθνούς Συμβουλευτικής Επιτροπής για τις αλλαγές στην Ανώτατη Εκπαίδευση*, Ανακτήθηκε 17 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.skfe.gr/featured-articles/ekthesi-gia-tis-allages-stin-anotati-ekpedefsi>
- Δαμιανός Χατζηαντωνίου, 09/2016, *Ήρθε το τέλος της καλής Μεταπτυχιακής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Ανακτήθηκε 15 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.protagon.gr/apopseis/editorial/44341237967-44341237967>
- Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, 2016, *Η στρατηγική της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, 2016-2020*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2016/stratigiki_aei.pdf

- Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών, 2014, *Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 15 Φεβρουαρίου 2018 από <https://www.iky.gr/el/idrymata-anwtaths-ekpaideyshs/2014-07-16-11-07-35>
- Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών, 2013, *Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 15 Φεβρουαρίου 2018 από https://www.iky.gr/images/Bologna_Brochure_Final.pdf
- Eurydice, 2012, *Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης το 2012: Έκθεση Εφαρμογής της Διαδικασίας της Μπολόνια*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/138EL.pdf
- Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Διεύθυνση Ανώτερης και Ανώτατης Παιδείας, 2012, *Διαδικασία της Μπολόνια/Δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτερης Εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.highereducation.ac.cy/gr/bologna-process.html>
- Δημοσθένης Σταμάτης, 06/2016, *Σκέψεις για τον Ενιαίο Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας: Τρεις πόλοι και τρεις στόχοι*, Ανακτήθηκε 10 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.esos.gr/arthra/44415/skepseis-gia-ton-eniaio-horo-anotatis-ekpaideysis-kai-ereynas-treis-poloi-kai-treis>
- British Council, 2016, *Σπουδάστε στη Βρετανία/Δημοψήφισμα για την Ευρωπαϊκή Ένωση*, Ανακτήθηκε 5 Φεβρουαρίου 2018 από <https://www.britishcouncil.gr/study-uk/eu-referendum>
- British Council, 2018, *Σπουδάστε στη Βρετανία*, Ανακτήθηκε 10 Φεβρουαρίου 2018 από <https://www.britishcouncil.gr/study-uk>
- European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA), 2013, Ανακτήθηκε 4 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.enqa.eu/>
- Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων & Επαγγελματικού Προσανατολισμού, 11/2016, *Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων: Προσόντα χωρίς σύνορα για εργασία και μάθηση*, Ανακτήθηκε 3 Φεβρουαρίου 2018 από

http://www.eoppep.gr/images/European/ETHNIKO_PLAISIO_PROSONTON_NOVEMBER_2016.pdf

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 08/2010, *Το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Επαγγελματικών Προσόντων για τη δια βίου Μάθηση*, Ανακτήθηκε 20 Φεβρουαρίου 2018 από https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/leaflet_el.pdf
- Europa/EU Law and Publications, EUR-Lex – Access to European Union Law, 05/2008, *ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 23ης Απριλίου 2008, σχετικά με τη θέσπιση του ευρωπαϊκού πλαισίου επαγγελματικών προσόντων για τη διά βίου μάθηση*, Ανακτήθηκε 15 Φεβρουαρίου 2018 από [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:32008H0506\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:32008H0506(01))
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Εκπαίδευση και Πολιτισμός, 2009, *Το ευρωπαϊκό πλαίσιο επαγγελματικών προσόντων για τη δια βίου μάθηση (ΕΠΕΠ)*, Ανακτήθηκε 10 Φεβρουαρίου 2018 από https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/broch_el.pdf
- Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων, 2015, *Επίπεδα Εθνικού Πλαισίου Προσόντων*, Ανακτήθηκε 5 Φεβρουαρίου 2018 από <http://proson.eoppep.gr/el/HQFLevels>
- Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, *Ιστορική Επισκόπηση για την Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 2 Φεβρουαρίου 2018 από <http://files.aspete.gr/aspete/istoria/istorikh%20episkophsh.pdf>
- Michaela Franke, 09/2017, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Θεματολογικά Δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκπαίδευση και Επαγγελματική Κατάρτιση*, Ανακτήθηκε 20 Φεβρουαρίου 2018 από http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuld=FTU_3.6.3.html
- European Commission, 10/2015, *ECTS/Users guide*, Ανακτήθηκε 5 Φεβρουαρίου 2018 από http://ec.europa.eu/education/ects/users-guide/docs/ects-users-guide_en.pdf

- Eurydice, 2007, *Ειδική έκθεση: Η δομή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρώπη 2006/07, Οι εθνικές εξελίξεις στο πλαίσιο της Διαδικασίας της Μπολόνιας*, Ανακτήθηκε 8 Φεβρουαρίου 2018 από http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/086EL.pdf
- Νίκος Μούσσης, 2011, Εισαγωγή στην Europedia, *Μέρος I: Η εξέλιξη, το δίκαιο και οι θεσμοί της ΕΚ/ΕΕ*, Ανακτήθηκε 4 Φεβρουαρίου 2018 από http://www.europedia.moussis.eu/books/Book_2/2/index.tkl?all=1&pos=2
- Νίκος Μούσσης, 2011, Εισαγωγή στην Europedia, *Μέρος II: Τα στάδια της διαδικασίας πολυεθνικής ολοκλήρωσης*, Ανακτήθηκε 6 Φεβρουαρίου 2018 από http://www.europedia.moussis.eu/books/Book_2/3/index.tkl?all=1&pos=47
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 5/2008, Ανακοίνωση αριθ. 2008/C 115/01, *Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/SYN-EE-79-EL.pdf>
- Υπουργείο Ανάπτυξης, Γενική Γραμματέας Έρευνας και Τεχνολογίας, 11/2003, *Προς την Οικονομία της Γνώσης: Προοπτικές και Ρόλοι*, Ανακτήθηκε 2 Φεβρουαρίου 2018 από www.liaison.uoc.gr/documents/articles/pros_oikonomia_tis_gnosis.pdf
- European Commission, EACEA, Eurydice, 2012, *Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης το 2012, Έκθεση εφαρμογής της διαδικασίας της Μπολόνιας*, Ανακτήθηκε 20 Φεβρουαρίου 2018 από http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/138EL.pdf
- Χρηστούδη, 2009, *Η αναγνώριση των ιδιωτικών Ι.Ε.Κ. και Κολλεγίων και η σύγκρουση με τα δημόσια Ι.Ε.Κ. και Πανεπιστήμια (Πτυχιακή Εργασία)*, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Καβάλας, Σχολή Διοίκησης και

Οικονομίας, Τμήμα Λογιστικής. Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://digilib.teiimt.gr/jspui/bitstream/123456789/6512/1/SDO2832009.pdf>

- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 05/2008, *Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/SYN-EE-79-EL.pdf>
- Europa, Eu Law and Publications, EUR-Lex 52011DC0567 – EN, 09/2011, *Συνθήκη της Ρώμης (ΕΟΚ)*, Ανακτήθηκε 8 Φεβρουαρίου 2018 από <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0567>
- Europa, Eu Law and Publications, EUR-Lex - 52012IP0139 – EN, 04/2012, *Εκσυγχρονισμός των ευρωπαϊκών συστημάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης*, Ανακτήθηκε 8 Φεβρουαρίου 2018 από <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A52012IP0139>
- EUROPA, EU law and publications, EUR-Lex- 52010DC2020 – EN, 12/2009, *ΕΥΡΩΠΗ 2020 Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη /* COM/2010/2020 τελικό */*, Ανακτήθηκε 5 Μαρτίου 2018 από <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52010DC2020>
- Europa, Eu Law and Publications, EUR-Lex - 52009DC0158 – EN, 04/2009, *Μια νέα εταιρική σχέση για τον εκσυγχρονισμό των πανεπιστημίων: το φόρουμ της ΕΕ για το διάλογο πανεπιστημίων-επιχειρήσεων*, Ανακτήθηκε 8 Φεβρουαρίου 2018 από <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:52009DC0158>
- Campus France: Η Εθνική Υπηρεσία για την προώθηση της γαλλικής ανώτατης εκπαίδευσης στον κόσμο, *Οι σπουδές στη Γαλλία*, Ανακτήθηκε 10 Φεβρουαρίου 2018 από <http://www.grece.campusfrance.org/node/9958>
- Κλάδης Διονύσιος, 12/2000, *Η Διακήρυξη της Μπολόνια και η Πορεία από την Μπολόνια στην Πράγα*, Ανακτήθηκε 10 Δεκεμβρίου 2018 από

https://dsep.uop.gr/attachments/Anakoinwseis/eisagwgi_stin_ekpaideutiki_politiki_k4.pdf

- Μωυσίδου Τριανταφυλλιά, 2/2013, *Η Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Ευρωπαϊκές Σπουδές Νεολαίας, Ανακτήθηκε 30 Μαρτίου 2018 από <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/15662/3/MoysidouTriantaphylliaMsc2013.pdf>
- Σπουδές στη Γαλλία, Γαλλική Ανώτατη Εκπαίδευση, 2015, *Μεταπτυχιακές Σπουδές*, Ανακτήθηκε 10 Απριλίου 2018 από <http://www.ifa.gr/el/etudes-en-fr-gen/enseignement-superieur-francais/2010-06-07-12-04-56>
- Κουτσουπιάς Ν. & Μπουτσιούκη Σ., 2016, *Ευρωπαϊκοί Δείκτες Εκπαίδευσης, Δια Βίου Μάθησης και Αγοράς Εργασίας: Πρόταση Διερεύνησης με Μεθόδους Πολυδιάστατης Ανάλυσης Δεδομένων*, (Ελλάδα-Ευρώπη 2020: Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία, 1, 409-423), Ανακτήθηκε 30 Απριλίου 2018 από <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/inoek/article/view/805>
- Στάμελος Γ. – Δακοπούλου Αθ., 2007, *Επαγγελματικά και Δια βίου Εκπαίδευση: Η κατάσταση των πραγμάτων στην Ευρώπη και ειδικότερα στην Ελλάδα* (εις ΑΡΕΘΑΣ, τομ. IV, σελ.241-253), Ανακτήθηκε 20 Απριλίου 2018 από https://www.researchgate.net/profile/Georgios_Stamelos/publication/285927047_Epangelmatika_metaptychiaka_kai_dia_biou_ekpaideuse_E_katastase_ton_pragmaton_sten_Europe_kai_eidikotera_sten_Ellada/links/56649fed08ae418a786d6c2a/Epangelmatika-metaptychiaka-kai-dia-biou-ekpaideuse-E-katastase-ton-pragmaton-sten-Europe-kai-eidikotera-sten-Ellada.pdf
- Centre for European Policy Studies, 10/2010, *The Key Role of Education in the Europe 2020 Strategy* (CEPS Working Document No. 338), Ανακτήθηκε 3 Δεκεμβρίου 2018 από

<https://www.ceps.eu/system/files/book/2010/10/WD338%20Roth%20and%20Thum%20on%20Education.pdf>

- Καλογιαννίδου Ε., 5/2017, *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και Στρατηγική 2020: Η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*, Ανακτήθηκε 3 Δεκεμβρίου 2018 από <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/20264/3/KalogiannidouErofiliMsc2017.pdf>